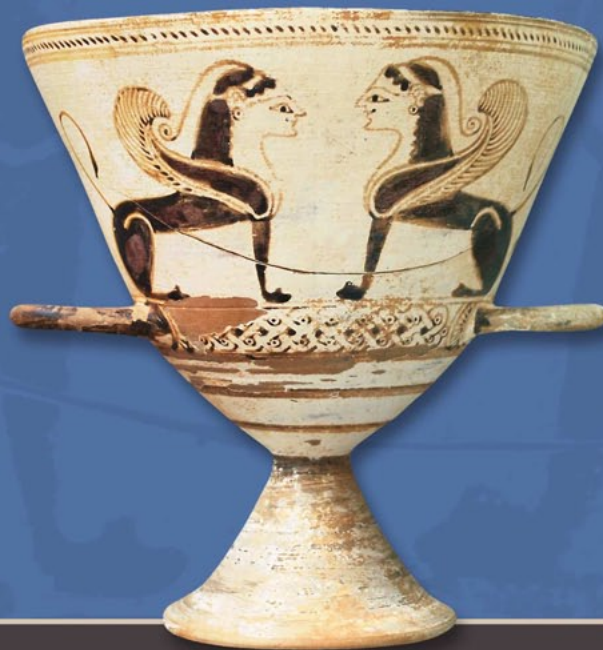

Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΟΥ (700-480 π.Χ.)

Επιμέλεια:

Μιχάλης Τιβέριος, Βασιλική Μισαπλίδου-Δεσποτίδου,
Ελένη Μανακίδου, Άννα Αρβανιτάκη

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΠΟΛΙΤΙΣΜΟΥ ΚΑΙ ΤΟΥΡΙΣΜΟΥ
ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΜΗΜΑ ΙΣΤΟΡΙΑΣ ΚΑΙ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ, ΤΟΜΕΑΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΑΣ

Η ΚΕΡΑΜΙΚΗ ΤΗΣ ΑΡΧΑΪΚΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΣΤΟ ΒΟΡΕΙΟ ΑΙΓΑΙΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΠΕΡΙΦΕΡΕΙΑ ΤΟΥ (700-480 π.Χ.)

Πρακτικά Αρχαιολογικής Συνάντησης
Θεσσαλονίκη, 19-22 Μαΐου 2011

Επιμέλεια

Μιχάλης Τιβέριος, Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου,
Ελένη Μανακίδου, Άννα Αρβανιτάκη

ARCHAIC POTTERY OF THE NORTHERN AEGEAN AND ITS PERIPHERY (700-480 BC)

Proceedings of the Archaeological Meeting
Thessaloniki, 19-22 May 2011

Edited by

Michalis Tiverios, Vasiliki Misailidou-Despotidou,
Eleni Manakidou, Anna Arvanitaki

Οργανωτική Επιτροπή Συνάντησης:

Μιχάλης Τιβέριος
Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου
Ελένη Μανακίδου
Κωνσταντία Κουσουλάκου

Διόρθωση κειμένων:

Άννα Αρβανιτάκη
Ελένη Μανακίδου

Αγγλικές περιλήψεις:

Janet Koniordos

Ελληνικές περιλήψεις:

Ελένη Μανακίδου

Εικόνα εξωφύλλου:

Χιώτικος κάλυκας
από το νεκροταφείο της αρχαίας Άφυτης

ISBN 978-960-87314-9-3

Η παρούσα έκδοση πραγματοποιήθηκε με χρηματοδότηση
του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού

© ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ
ΜΑΚΕΔΟΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΘΡΑΚΙΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ
ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
2012

Το παρόν έργο πνευματικής ιδιοκτησίας προστατεύεται κατά τις διατάξεις του ελληνικού νόμου (Ν. 2121/1993 όπως έχει τροποποιηθεί και ισχύει σήμερα) και τις διεθνείς συμβάσεις περί πνευματικής ιδιοκτησίας. Απαγορεύεται απολύτως η άνευ γραπτής άδειας του εκδότη κατά οποιοδήποτε τρόπο ή μέσο αντιγραφή, φωτοανατύπωση και εν γένει αναπαραγωγή, εκμίσθωση ή δανεισμός, μετάφραση, διασκευή, αναμετάδοση στο κοινό σε οποιαδήποτε μορφή (ηλεκτρονική, μηχανική ή άλλη) και η εν γένει εκμετάλλευση του συνόλου ή μέρους του έργου.

Παραγωγή

 ΕΚΔΟΣΕΙΣ
ZHTH
www.ziti.gr

Περιεχόμενα

Χαιρετισμοί	11
Προλογικό σημείωμα των επιμελητών	13
Συντομογραφίες / Abbreviations	15
Χάρτης / Map	19

Διαλέξεις / Lectures

Jean-Jacques Maffre

Les coupes attiques des Petits-Mâîtres à Thasos	23
---	----

Αττικές μικρογραφικές κύλικες στη Θάσο

Jean-Jacques Maffre

Μιχάλης Α. Τιβέριος

Αττικά αγγεία πολυτελείας στη Μακεδονία	39
---	----

Luxury Attic Pottery in Macedonia

Michalis A. Tiverios

Τοπική κεραμική / Local Pottery

Λίλλιαν Αχειλαρά

Τα γκριζόχρωμα αγγεία από το αρχαϊκό νεκροταφείο της Μυτιλήνης: η περίπτωση του οικοπέδου Χ. Κρικλάνη – Δ. Κουτσοβίλη	55
--	----

Grey Ware from the Archaic Cemetery of Mytilene: The Ch. Krikiani and D. Koutsovili Property

Lillian Acheilara

Anelia Bozkova, Peter Delev

Archaic Pottery with Painted Geometric Decoration from South-Western Bulgaria	69
---	----

Αρχαϊκή κεραμική με γραπτή γεωμετρική διακόσμηση από τη νοτιοδυτική Βουλγαρία

Anelia Bozkova, Peter Delev

Laura Danile

Local Productions and Imports at Hephaestia (Lemnos) from the Early Iron Age to the Archaic Period	79
--	----

Τοπική παραγωγή και εισαγωγές κεραμικής στην Ηφαιστία της Λήμνου
από την πρώιμη Εποχή του Σιδήρου έως την αρχαϊκή περίοδο

Laura Danile

Ευρυδίκη Κεφαλίδου Κεραμική από τη Νέα Καλλικράτεια στο Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης	91
Pottery from Nea Kallikrateia in the Archaeological Museum of Thessaloniki <i>Eurydice Kefalidou</i>	
Dragi Mitrevski Lower Vardar or Amphaxitis Pottery from the Iron Age	105
Κεραμική από την περιοχή της Αμφαξίτιδος (κάτω Αξιός) κατά την Εποχή του Σιδήρου <i>Dragi Mitrevski</i>	
Άννα Παντή Τοπική κεραμική αρχαϊκών χρόνων από τα Λειβήθρα	113
Archaic Local Pottery from Leibethra <i>Anna Panti</i>	
Jacques Perreault, Κατερίνα Περιστέρη, Francine Blondé Παράδοση, μίμηση και καινοτομία στην αρχαϊκή κεραμική του εργαστηρίου «Φαρί» Θάσου	129
Tradition, Imitation and Innovation in the Archaic Pottery of the Phari Workshop in Thasos <i>Jacques Perreault, Katerina Peristeri, Francine Blondé</i>	
Martin Perron The Influences of East Greek Pottery on North Aegean Vase-Painting: A Group of Pyxides and Table Amphoras from Argilos	139
Οι επιρροές της κεραμικής Ανατολικής Ελλάδας στην αγγειογραφία του Βόρειου Αιγαίου: μία ομάδα πυξίδων και επιτραπέζιων αμφορέων από την Άργιλο <i>Martin Perron</i>	
Θώμη Σαββοπούλου Πύραυνοι αρχαϊκών χρόνων από την Αξιούπολη Κιλκίς	151
Archaic Pyraunoi from Axioupolis, Kilkis <i>Thomi Savvopoulou</i>	
ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: Σβετλάνα Βιβντένκο, Παναγιώτης Μανούδης, Πρώτη προσέγγιση στη μελέτη των πυραύνων από τις ανασκαφές στην Αξιούπολη	
163	

Εισηγμένη κεραμική / Imported Pottery

Αττική / Attic	
Σταμάτης Α. Φριτζίλας Αττική πελική με διονυσιακή παράσταση από τη Σαμοθράκη: ένα έργο του Ζωγράφου του Θησέα	169
Attic Pelike with Dionysiac Scene from Samothrace: A Work by the Theseus Painter <i>Stamatis A. Fritzilas</i>	
Κωνσταντούλα Χαβέλα Αττική μελανόμορφη κεραμική από την Τούμπα Θεσσαλονίκης	179
Attic Black-Figure Pottery from Toumba, Thessaloniki <i>Konstantoula Chavela</i>	

Κορινθιακή / Corinthian	
<i>Cornelis Willem Neeft</i>	
Corinthian Pottery in Thasos and Argilos: Preliminary Observations	189
Κορινθιακή κεραμική από τη Θάσο και την Άργιλο: πρώτες παρατηρήσεις <i>Cornelis Willem Neeft</i>	
Λακωνική / Laconian	
<i>Μαρία Πιπλή</i>	
Λακωνική κεραμική στο Βόρειο Αιγαίο	197
Laconian pottery from the Northern Aegean <i>Maria Pipili</i>	
Ανατολικής Ελλάδας / East Greek	
<i>Ζήσης Μπόνιας, Jacques Perreault, Σταύρος Πασπαλάς, Χριστίνα Τελεβάντου</i>	
Ανδριώτικη κεραμική στην Άργιλο: ένα πρόγραμμα σε εξέλιξη	209
Andrian Pottery at Argilos: A Program in progress <i>Zisis Bonias, Jacques Perreault, Stavros Paspalas, Christina Televantou</i>	
<i>Δέσποινα Τσιαφάκη, Νικόλαος Καζάκης, Αναστάσιος Σακαλής, Νέστορας Τσιρλιγκάνης</i>	
Ανδριώτικη (?) κεραμική στην Άργιλο: οι πρώτες δύο φάσεις της αρχαιομετρικής έρευνας	215
Andrian (?) Pottery at Argilos: The First Two Phases of the Archaeometrical Study <i>Despoina Tsiafaki, Nikolaos Kazakis, Anastasios Sakalis, Nestor Tsirliganis</i>	
<i>Δέσποινα Τσιαφάκη</i>	
Κεραμική Ανατολικής Ελλάδας στο Καραμπουρνάκι	227
East Greek Pottery at Karabournaki <i>Despoina Tsiafaki</i>	
<i>Αναστασία Χρυσοστόμου, Παύλος Χρυσοστόμου</i>	
Ιωνικά bucchero από τα νεκροταφεία του Αρχοντικού Πέλλας	239
Ionian Bucchero Ware from the Cemeteries of Archontiko, Pella <i>Anastasia Chrysostomou, Pavlos Chrysostomou</i>	
Εμπορικοί αμφορείς / Transport Amphoras	
<i>Pierre Dupont, Eudokia Skarlatidou</i>	
Archaic Transport Amphoras from the First Necropolis of Clazomenian Abdera	253
Αρχαϊκοί εμπορικοί αμφορείς από την πρώτη νεκρόπολη των κλαζομενιακών Αβδήρων <i>Pierre Dupont, Eudokia Skarlatidou</i>	
<i>Κωνσταντίνος Φίλης</i>	
Ιωνικοί εμπορικοί αμφορείς στο Βόρειο Αιγαίο	265
Ionian Transport Amphoras in North Aegean <i>Konstantinos Filis</i>	

Τοπική και εισηγμένη κεραμική σε ανασκαφικά σύνολα / Local and Imported Pottery from Excavation Context

Βικτώρια Αλλαμανή-Σουρή

- Κλειστά σύνολα αρχαϊκής κεραμικής από το νεκροταφείο της Σουρωτής στον Νομό Θεσσαλονίκης και δείγματα αγγείων από τον οικισμό της Τούμπας στη Θεσσαλονίκη 283
Archaic Pottery Groups from the Souroti Cemetery in the Prefecture of Thessaloniki and Selected Vases from the Toumba Settlement in Thessaloniki
Victoria Allamani-Souri

Στέφανος Γιματζίδης

- Αρχαϊκή κεραμική σε οικισμούς και ιερά της Μακεδονίας: η οικοσκευή των θνητών και των αθανάτων στη Σάνη της Παλλήνης 297
Archaic Pottery in Settlements and Sanctuaries in Macedonia: Household Vessels of Mortals and Immortals at Sane in Pallene
Stefanos Gimatzidis

Γεώργιος Ζάχος

- Αρχαϊκή κεραμική από την Ερεσό της Λέσβου 305
Archaic Pottery from Eresos, Lesbos
Georgios Zachos

Χάιδω Κουκούλη-Χρυσανθάκη, Αντιγόνη Μαραγκού

- Αρχαϊκή κεραμική από τη θασιακή αποικία Οισύμη 321
Archaic Pottery from the Thasian Colony of Oisyme
Chaido Koukouli-Chrysanthaki, Antigoni Marangou

Αστέριος Λιούτας, Στέφανος Γιματζίδης

- Αρχαϊκή κεραμική σε οικισμούς και νεκροταφεία της Μακεδονίας: η οικοσκευή των ζωντανών και των νεκρών στην αρχαία θέση της Πολίχνης Θεσσαλονίκης (Λεμπέτ) 339
Archaic Pottery in Settlements and Cemeteries in Macedonia: Household Vessels of the Living and the Dead at the Ancient Site of Polichne, Thessaloniki (Lebet)
Asterios Lioutas, Stefanos Gimatzidis

Πηνελόπη Μάλαμα

- Κεραμική αρχαϊκών χρόνων από την αρχαία Γαληψό 349
Archaic Pottery from Ancient Galepsos
Penelope Malama

Ελένη Μανακίδου

- Εισηγμένη κυκλαδική, κορινθιακή και αττική κεραμική αρχαϊκών χρόνων στην αρχαία Οισύμη 359
Imported Archaic Cycladic, Corinthian and Attic Pottery in Ancient Oisyme
Eleni Manakidou

Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου

- Η αρχαϊκή κεραμική από το νεκροταφείο της αρχαίας Άφυτης 371
Archaic Pottery from the Cemetery of Ancient Aphytis
Vasiliki Misailidou-Despotidou

Σοφία Μοσχονησιώτη

- Αρχαϊκή κεραμική από το ιερό του Ποσειδώνα στο Ποσειδί της Χαλκιδικής 385
Archaic Pottery from the Sanctuary of Poseidon at Poseidi, Chalkidike
Sofia Moschonissiotti

Ματθαίος Μπέσιος, Κωνσταντίνος Νούλας Αρχαϊκή κεραμική από την ακρόπολη της αρχαίας Μεθώνης	399
<i>Archaic Pottery from the Acropolis of Ancient Methone</i> <i>Matthaios Besios, Konstantinos Noulas</i>	
Ελισάβετ Νικολάου, Αιμιλία Καλογιάννη, Φωτεινή Τσιούκα Νεκροταφείο του αρχαίου <i>Thetonion</i> : μία πρώτη προσέγγιση της κεραμικής	409
<i>The Cemetery of Ancient Thetonion: A First Approach to the Pottery</i> <i>Elisavet Nikolaou, Aimilia Kalogianni, Photini Tsiouka</i>	
Aleksandra Papazovska-Sanev Pottery Imports and Local Imitations along the Vardar River Valley in the 6th and 5th Centuries BC	417
<i>Εισαγωγές κεραμικής και τοπικές μιμήσεις κατά μήκος της κοιλάδας του ποταμού Αξιού (Βαρδάρη)</i> <i>στον 6ο και 5ο αι. π.Χ.</i> <i>Aleksandra Papazovska-Sanev</i>	
Χρυσάφενια Παρδαλίδου Κεραμική αρχαϊκών χρόνων από το ιερό του Απόλλωνα στην αρχαία Ζώνη νομού Έβρου	425
<i>Archaic Pottery from the Sanctuary of Apollo at Ancient Zone</i> <i>Chrysafenia Pardalidou</i>	
Κατερίνα Ρωμιπούλου Νεκροταφείο αυτοχθόνων και αποίκων στην παραλία «Αϊ-Γιάννης» Σιθωνίας (7ος - 5ος αι. π.Χ.) και ίχνη οικισμού στο νησί Καστρί: η κεραμική	437
<i>Archaic Cemetery with Native and Colonial Burials on the Coast of Ai-Yannis (Sithonia) (7th-5th c. B.C.)</i> <i>and Traces of a Settlement on the Island of Kastri: The Pottery</i> <i>Katerina Romioulou</i>	
Ευδοκία Σκαρλατίδου Κλειστά σύνολα με κορινθιακή και ιωνική κεραμική από το πρώιμο αρχαϊκό νεκροταφείο των Αβδήρων	453
<i>Selected Groups of Corinthian and Ionian Pottery from the Early Archaic Cemetery at Abdera</i> <i>Eudokia Skarlatidou</i>	
Ευδοκία Σκαρλατίδου, Φώτης Γεωργιάδης, Άννα Παντή, Καλλιόπη Χατζηνικολάου Επίσηκτη και εγχώρια αρχαϊκή κεραμική από το αρχαίο νεκροταφείο στη Θέρμη (Σέδες) Θεσσαλονίκης ...	461
<i>Archaic Imported and Local Pottery from the Ancient Cemetery at Thermi (Sedes), Thessaloniki</i> <i>Eudokia Skarlatidou, Fotis Georgiadis, Anna Panti, Kalliopi Chatzinikolaou</i>	
Διαμαντής Τριαντάφυλλος, Μαρίνα Τασακλάκη Η κεραμική από δύο αρχαϊκά νεκροταφεία της αιγαιακής Θράκης	475
<i>Pottery from Two Archaic Cemeteries in Aegean Thrace</i> <i>Diamantis Triantaphyllos, Marina Tasaklaki</i>	
Ελισάβετ Μπεττίνα Τσιγαρίδα, Δημήτριος Πάτης Αρχαϊκή κεραμική από το νεκροταφείο της αρχαίας Σκιώνης	489
<i>Archaic Pottery from the Cemetery at Ancient Skione</i> <i>Elisavet Bettina Tsigarida, Dimitrios Patis</i>	

Προλογικό σημείωμα των επιμελητών

Η ιδέα της διεξαγωγής ενός συνεδρίου που αφορά στην κεραμική των αρχαϊκών χρόνων του βορειοελλαδικού χώρου ξεκίνησε από παλιά, όταν από τις συζητήσεις μας στις ετήσιες συναντήσεις για το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη φάνηκε καθαρά το ενδιαφέρον πολλών συναδέλφων για τα ζητήματα της αρχαϊκής εποχής υπό το φως των σημαντικών ευρημάτων αυτής της περιόδου που αποκαλύφθηκαν τα τελευταία χρόνια στις ανασκαφές. Η πρωτοβουλία, λοιπόν, του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου Μακεδονικών και Θρακικών Σπουδών για την πραγματοποίηση ενός συνεδρίου βρήκε ευήκοα ώτα στον Τομέα Αρχαιολογίας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας του Α.Π.Θ., και έτσι συνδιοργανώθηκε από το Α.Π.Θ. και το Υπουργείο Πολιτισμού και Τουρισμού η πρώτη διεθνής συνάντηση για την «Κεραμική της αρχαϊκής εποχής στο Βόρειο Αιγαίο και την περιφέρειά του (700-480 π.Χ.)». Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε στις 19-22 Μαΐου 2011 στην Αίθουσα Τελετών του παλαιού κτηρίου της Φιλοσοφικής Σχολής του Α.Π.Θ. Σκοπός της συνάντησης ήταν η παρουσίαση και η συζήτηση των θεμάτων που προκύπτουν από τη μελέτη της εγχώριας και της εισηγμένης αρχαϊκής κεραμικής στον ευρύ γεωγραφικό χώρο που ορίζεται από τα βόρεια παράλια του Αιγαίου και την ενδοχώρα τους, εντός και εκτός των ελληνικών συνόρων.

Τα αρχαϊκά χρόνια ήταν εποχή ακμής και δημιουργίας για τους οικισμούς στην ευρύτερη περιοχή του Βόρειου Αιγαίου. Η ίδρυση αποικιών στην αιγαιακή Μακεδονία και Θράκη, η επικοινωνία μέσω θαλάσσης και οι εμπορικές σχέσεις με τις πόλεις της νότιας και της ανατολικής Ελλάδας συνέβαλαν ιδιαίτερα στην οικονομική, πολιτιστική και καλλιτεχνική ανάπτυξη των περιοχών αυτών καθώς και στη διαμόρφωση ενός δικτύου ανταλλαγών των προϊόντων τους, ανάμεσα στα οποία περιλαμβάνονταν και τα κεραμικά σκεύη. Χάρη στην ευημερία και την κινητικότητα που παρατηρείται στην αρχαϊκή εποχή, οι οικισμοί της υπό εξέταση περιοχής ωφελούνται από την εισροή αγαθών και ιδεών, ανταποδίδοντας με τις δικές τους δημιουργίες.

Η εντατική ανασκαφική έρευνα των τελευταίων δεκαετιών στο Βόρειο Αιγαίο και την περιφέρειά του, έφερε στο φως έναν τεράστιο αριθμό κεραμικών προϊόντων, που προέρχονται τόσο από πολλά τοπικά εργαστήρια όσο και από διάφορα κέντρα του αιγαιακού χώρου με μεγάλη κεραμική παράδοση, όπως την Αθήνα, την Κόρινθο, τη Λακωνία, τα νησιά του Αιγαίου, την Ανατολική Ελλάδα. Η μελέτη της κεραμικής αυτής όχι μόνο διευρύνει την έρευνα σχετικά με τα μεγάλα εργαστήρια του αρχαιοελληνικού κόσμου και την παραγωγή τους, αλλά και δίνει την ευκαιρία να τεθούν νέα ερωτήματα προς συζήτηση, που αφορούν στην εμφάνιση, τη διάρκεια χρήσης, το εμπόριο και τη διασπορά των αρχαϊκών αγγείων στον παραπάνω γεωγραφικό χώρο, καθώς και τις επιδράσεις της επείσασκτης κεραμικής στα εγχώρια αγγεία. Η σύγκριση των ποικίλων κατηγοριών κεραμικής που προέρχονται από έναν ή περισσότερους οικισμούς, ανεξάρτητα από το αν κατασκευάζονταν ή εισάγονταν εκεί, προσφέρει και μια ασφαλή βάση για την παράλληλη εξέταση τεχνολογικών ζητημάτων. Οι κεραμικές μαρτυρίες μάς επιτρέπουν, επίσης, να προσεγγίσουμε και άλλα ευρύτερα φαινόμενα, όπως της βιοτεχνικής παραγωγής, της οικονομικής ανάπτυξης, της κοινωνικής οργάνωσης, καθώς και των τελετουργικών και ταφικών πρακτικών που παρατηρούνται στους οικισμούς της περιοχής κατά την αρχαϊκή περίοδο.

Οι εισαγωγές αγγείων καθώς και οι μετακινήσεις κεραμικών από άλλες περιοχές επηρέασαν σε σημαντικό βαθμό την παραγωγή των τοπικών εργαστηρίων. Η καλή ποιότητα και η πολυμορφία των εγχώριων αγγείων φανερώνουν την ικανότητα των ντόπιων κεραμικών να ενσωματώνουν δημιουργικά στο έργο τους τόσο την προϋπάρχουσα παράδοση όσο και τις εξωτερικές επιρροές. Ως προς αυτό, είναι ενδεικτικό το γεγονός ότι σχεδόν παντού, στους οικιστικούς χώρους, στα

ιερά και στα νεκροταφεία, τα εγχώρια σκεύη συνυπάρχουν με τα εισηγμένα σε μια διαλεκτική σχέση, καθώς η μία ομάδα συμπληρώνει την άλλη. Μόνο μέσα από τη συστηματική γνώση και μελέτη του πλούσιου αυτού υλικού μπορούν να εξεταστούν θέματα όπως π.χ. η ταξινόμηση των αγγείων που κατασκευάστηκαν στο Βόρειο Αιγαίο σε διάφορα κέντρα παραγωγής κατά την αρχαϊκή εποχή, η ερμηνεία των πολλαπλών χρήσεών τους, η διακίνηση και οι αλληλεπιδράσεις των κεραμικών προϊόντων από τη μια περιοχή στην άλλη.

Στο τετραήμερο των εργασιών της συνάντησης συμμετείχαν δώδεκα αρχαιολόγοι από το εξωτερικό και 38 από την Ελλάδα (με ατομικές ή ομαδικές ανακοινώσεις). Για τη δημοσίευση των 39 μελετών στον παρόντα τόμο προτιμήθηκε η οργάνωσή τους κατά θέματα. Προηγούνται οι δύο διαλέξεις των καθηγητών J.J. Maffre και Μ. Τιβέριου, οι οποίοι έδωσαν τις κατευθυντήριες γραμμές στη σχετική έρευνα, και ακολουθούν οι μελέτες που αφορούν στην τοπική κεραμική, στην εισηγμένη κεραμική και στην κεραμική των ανασκαφικών συνόλων. Στο σύνολό τους οι εργασίες πραγματεύονται υλικό που προέρχεται από τα παράλια και την ενδοχώρα του βορειοελλαδικού χώρου (κυρίως από περιοχές της Μακεδονίας και της Θράκης) μαζί με τα νησιά του βορειοανατολικού Αιγαίου (Θάσος, Σαμοθράκη, Λήμνος, Λέσβος) καθώς και από θέσεις στη νότια Βουλγαρία και την πρώην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας (FYROM). Ένα μεγάλο μέρος της κεραμικής προέρχεται από ταφικά σύνολα, καθώς οι ανασκαφές των νεκροταφείων υπερτερούν έναντι αυτών των οικισμών ή των ιερών. Ιδιαίτερα σημαντική θέση κατέχει, ωστόσο, η πραγμάτευση των κεραμικών ευρημάτων από ορισμένους ανασκαμμένους οικισμούς και ιερά. Σε κάθε περίπτωση, η εξεταζόμενη κεραμική περιλαμβάνει εμπορικούς αμφορείς για τη μεταφορά ποικίλων προϊόντων, ακόσμητα χρηστικά σκεύη και διακοσμημένα αγγεία «πολυτελείας». Αξίζει να τονιστεί ότι σε πολλές περιπτώσεις πρόκειται για αδημοσίευτο υλικό, τόσο από πρόσφατες όσο και από παλιότερες ανασκαφικές έρευνες που έχουν διεξαχθεί σε διάφορες αρχαιολογικές θέσεις στο Βόρειο Αιγαίο.

Το συνέδριο πραγματοποιήθηκε με τη στήριξη του Υπουργείου Πολιτισμού και Τουρισμού και το προσωπικό ενδιαφέρον της Γενικής Γραμματέως Πολιτισμού κ. Λίνας Μενδώνη. Καθοριστική υπήρξε και η χορηγία της Επιτροπής Ερευνών του ΑΠΘ. Η Γενική Διευθύντρια Αρχαιοτήτων και Πολιτιστικής Κληρονομιάς κ. Μαρία Ανδρεαδάκη-Βλαζάκη συνέβαλε στην πραγματοποίησή του. Οι Διευθύντριες του Αρχαιολογικού Μουσείου Θεσσαλονίκης και της 9ης Εφορείας Βυζαντινών Αρχαιοτήτων, κ.κ. Πολυξένη Αδάμ-Βελένη και Δέσποινα Μακροπούλου, οι επίτιμες Διευθύντριες της ΙΣΤ' και Α' Εφορείας Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων κ.κ. Λίλιαν Αχειλαρά και Γεωργία Καραμήτρου-Μεντεσιδή, η τότε Διευθύντρια του Μουσείου Βυζαντινού Πολιτισμού κ. Σουζάννα Χούλια καθώς και το προσωπικό του Αρχαιολογικού Μουσείου και το Κέντρο Ιστορίας Θεσσαλονίκης συνέβαλαν στην αρτιότερη διεξαγωγή του συνεδρίου. Το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο, ο Πρύτανης κ. Ιωάννης Μυλόπουλος και η Αντιπρύτανης Έρευνας κ. Σοφία Κουίδου-Ανδρέου στήριξαν τη συνάντηση. Όλους τους ευχαριστούμε θερμά.

Στη χρηματοδότηση του ΥΠΠΟΤ οφείλεται η έκδοση του παρόντα τόμου των Πρακτικών. Η έγκαιρη έκδοσή του, αποτέλεσμα της στενής και αρμονικής συνεργασίας του Α.Π.Θ., του Αρχαιολογικού Ινστιτούτου και των συγγραφέων του τόμου δικαιώνει τις προσπάθειές μας και εκπληρώνει, νομίζουμε, τον στόχο του συνεδρίου.

*Μιχάλης Τιβέριος, Βασιλική Μισαηλίδου-Δεσποτίδου,
Ελένη Μανακίδου, Άννα Αρβανιτάκη*

Συντομογραφίες / Abbreviations

Σε όλα τα κείμενα του τόμου έχουν υιοθετηθεί οι συντομογραφίες του *American Journal of Archaeology* (AJA) και του Γερμανικού Αρχαιολογικού Ινστιτούτου (*Richtlinien für Publikationen des DAI, Abkürzungslisten*), ενώ χρησιμοποιούνται επιπλέον και οι εξής:

All texts of this volume have adopted the abbreviations of the *American Journal of Archaeology* (AJA) and of the *German Archaeological Institute (Richtlinien für Publikationen des DAI, Abkürzungslisten)*; additionally the following have been used:

ΑΔ	Αρχαιολογικόν Δελτίον
ΑΕ	Αρχαιολογική Εφημερίς
ΑΕΜΘ	Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη, Θεσσαλονίκη 1987-2009.
ΑΕΜΘ 20 χρόνια	Π. Αδάμ-Βελένη – Κ. Τζαναβάρη (επιμ.), <i>Το Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 20 χρόνια. Επετειακός τόμος</i> , Θεσσαλονίκη 2009.
Αιγαίο 2004	Ν.Χ. Σταμπολίδης – Α. Γιαννικουρή (επιμ.), <i>Το Αιγαίο στην Πρώιμη Εποχή του Σιδήρου. Πρακτικά του Διεθνούς Συμποσίου, Ρόδος 1-4 Νοεμβρίου 2002</i> , Αθήνα 2004.
Αμητός 1987	Σ. Δρούγου – Χρ. Σαατσόγλου-Παλιαδέλη – Μ. Τιβέριος (επιμ.), <i>Αμητός. Τιμητικός τόμος για τον καθηγητή Μανόλη Ανδρόνικο</i> , Θεσσαλονίκη 1987.
Αρχαία Μακεδονία III	Αρχαία Μακεδονία III. Ανακοινώσεις κατά το Τρίτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-25 Σεπτεμβρίου 1977, Θεσσαλονίκη 1983.
Αρχαία Μακεδονία IV	Αρχαία Μακεδονία IV. Ανακοινώσεις κατά το Τέταρτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 21-25 Σεπτεμβρίου 1983, Θεσσαλονίκη 1986.
Αρχαία Μακεδονία V	Αρχαία Μακεδονία V. Ανακοινώσεις κατά το Πέμπτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 10-15 Οκτωβρίου 1989, Στη μνήμη του Μανόλη Ανδρόνικου, Θεσσαλονίκη 1993.
Αρχαία Μακεδονία VI	Αρχαία Μακεδονία VI. Ανακοινώσεις κατά το Έκτο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη 15-19 Οκτωβρίου 1996, Στη μνήμη της Ιουλίας Βοκοτοπούλου, Θεσσαλονίκη 1999.
Αρχαία Μακεδονία VII	Αρχαία Μακεδονία VII. Η Μακεδονία από την Εποχή του Σιδήρου έως το θάνατο του Φιλίππου Β'. Ανακοινώσεις κατά το Έβδομο Διεθνές Συμπόσιο, Θεσσαλονίκη, 14-18 Οκτωβρίου 2002, Θεσσαλονίκη 2007.
Θρεπτήρια 2012	Μ. Τιβέριος – Π. Νίγδελης – Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), <i>Θρεπτήρια. Μελέτες για την Αρχαία Μακεδονία</i> , Θεσσαλονίκη 2012.
Μνείας χάριν 1998	Μ. Λιλιμπάκη-Ακαμάτη – Κ. Τζαναβάρη (επιμ.), <i>Μνείας χάριν. Τόμος στη μνήμη Μαρίας Σιγανίδου</i> , Θεσσαλονίκη 1998.
Μνήμη Δ. Λαζαρίδη 1990	Χ. Κουκούλη-Χρυσανθάκη – Ο. Picard (επιμ.), <i>Μνήμη Δ. Λαζαρίδη. Πόλις και χώρα στην αρχαία Μακεδονία και Θράκη. Πρακτικά Αρχαιολογικού Συνεδρίου, Καβάλα, 9-11 Μαΐου 1986</i> , Θεσσαλονίκη 1990.
Μύρτος 2000	Π. Αδάμ-Βελένη (επιμ.), <i>Μύρτος. Μνήμη Ιουλίας Βοκοτοπούλου</i> , Θεσσαλονίκη 2000.
Σίνδος 1985	Ι. Βοκοτοπούλου – Α. Δεσποίνη – Β. Μισαηλίδου – Μ. Τιβέριος, <i>Σίνδος. Κατάλογος της έκθεσης – Αρχαιολογικό Μουσείο Θεσσαλονίκης</i> , Αθήνα 1985.

- ABL C.H.E. Haspels, *Attic Black-Figured Lekythoi*, Paris 1936.
- ABV J.D. Beazley, *Attic Black-Figure Vase-Painters*, Oxford 1956.
- AEMTh *To Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη*, Thessaloniki 1987-2009.
- AEMTh 20 chronia P. Adam-Veleni – K. Tzanavari (eds.), *To Αρχαιολογικό Έργο στη Μακεδονία και στη Θράκη 20 χρόνια. Επετειακός τόμος*, Thessaloniki 2009.
- Agora XII B.A. Sparkes – L. Talcott, *The Athenian Agora XII. Black and Plain Pottery of the 6th, 5th and 4th Centuries B.C.*, Princeton N.J. 1970.
- Agora XXIII M.B. Moore – M.Z. Pease-Philippides, *The Athenian Agora XXIII. Attic Black-Figured Pottery*, Princeton N.J. 1986.
- Ancient Macedonia III *Ancient Macedonia III. Papers read at the Third International Symposium held in Thessaloniki, September 21-25, 1977*, Thessaloniki 1983.
- Ancient Macedonia IV *Ancient Macedonia IV. Papers read at the Fourth International Symposium held in Thessaloniki, September 21-25, 1983*, Thessaloniki 1986.
- Ancient Macedonia V *Ancient Macedonia V. Papers read at the Fifth International Symposium held in Thessaloniki, October 10-15, 1989*, Thessaloniki 1993.
- Ancient Macedonia VI *Ancient Macedonia VI. Papers read at the Sixth International Symposium held in Thessaloniki, October 15-19, 1996*, Thessaloniki 1999.
- Ancient Macedonia VII *Ancient Macedonia VII. Macedonia from the Iron Age to the Death of Philipp II. Papers read at the Seventh International Symposium held in Thessaloniki, October, 14-18, 2002*, Thessaloniki 2007.
- ARV² J.D. Beazley, *Attic Red-Figure Vase-Painters*, Oxford ²1963.
- Paralipomena J.D. Beazley, *Paralipomena*, Oxford 1971.
- Beazley Addenda² T.H. Carpenter – T. Mannack – M. Mendonça (eds.), *Beazley Addenda. Additional References to ABV, ARV² and Paralipomena*, Oxford ²1989.
- Corinth VII D.A. Amyx – P. Lawrence, *Corinth VII. Archaic Corinthian Pottery and the Anaploga Well*, Princeton N.J. 1975.
- Corinth VII/1 S. Weinberg, *Corinth VII/1. The Geometric and Orientalizing Pottery*, Princeton N.J. 1964.
- Corinth VII/5 M. Risser, *Corinth VII/5. Corinthian Conventionalizing Pottery*, Princeton N.J. 2001.
- Corinth XIII C.W. Blegen – H. Palmer – R.S. Young, *Corinth XIII. The North Cemetery*, Princeton N.J. 1964.
- Corinth XV/3 A.N. Stillwell – J.L. Benson, *Corinth XV/3. The Potter's Quarter. The Pottery*, Princeton N.J. 1984.
- Kerameikos IX U. Knigge, *Kerameikos IX. Der Südhügel. Ergebnisse der Ausgrabungen*, Berlin 1976.
- Klazomenai, Teos and Abdera 2004 A. Moustaka – E. Skarlatidou – M.-C. Tzannes – Y. Ersoy (eds.), *Klazomenai, Teos and Abdera: Metropolis and Colony. Proceedings of the International Symposium, Abdera, 20-21 October 2001*, Thessaloniki 2004.
- Les céramiques de la Grèce de l'Est 1978 *Les céramiques de la Grèce de l'Est et leur diffusion en Occident*, Centre Jean Bérard, Institut Français de Naples, 6-9 Juillet 1976, Paris 1978.
- Olynthos V D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus V. Mosaics, Vases and Lamps of Olynthus found in 1928 and 1931*, Baltimore 1933.
- Olynthos XIII D.M. Robinson, *Excavations at Olynthus XIII. Vases found in 1934 and 1938*, Baltimore 1950.

- Perachora* II H. Payne – T.J. Dunbabin (επιμ.), *Perachora. The Sanctuaries of Hera Akraia and Limenia. Excavations of the British School of Archaeology at Athens, 1930-1933, II. Pottery, Ivories, Scarabs, and Other Objects from the Votive Deposit of Hera Limenia*, Oxford 1962.
- Samos* VI/1 E. Walter-Karydi, *Samos VI/1. Samische Gefässe des 6. Jahrhunderts v. Chr.*, Bonn 1973.
- Tocra* I J. Boardman – J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits I*, BSA Suppl. 4, Oxford 1966.
- Tocra* II J. Boardman – J. Hayes, *Excavations at Tocra 1963-1965. The Archaic Deposits II and Later Deposits*, BSA Suppl. 10, Oxford 1973.

Άλλες συντομογραφίες

αδημ.	αδημοσίευτη
αι.	αιώνας
αρ.	αριθμός-αριθμοί
διάμ.	διάμετρος
διδ.	διδακτορική
εκ.	εκατοστά
εικ.	εικόνα-εικόνες
επιμ.	επιμέλεια
Z.	Zωγράφος
κ.ά.	και άλλοι
κ.ε.	και εξής
κεφ.	κεφάλαιο
μ.	μέτρο-μέτρα
μετάφρ.	μετάφραση
ό.π.	όπως παραπάνω
πίν.	πίνακας-πίνακες
πρβλ.	παράβαλε
σελ.	σελίδα-σελίδες
σημ.	(υπο)σημείωση
στιχ.	στίχος-στίχοι
σχ.	σχέδιο-σχέδια
σωζ.	σωζόμενος
τμ.	τετραγωνικά μέτρα
ύψ.	ύψος
φωτ.	φωτογραφία
χλστ.	χιλιοστά

Other abbreviations

c.	century-centuries
ca.	circa
cf.	confer
cm	centimeters
diss.	dissertation
ed.	editor
eds.	editors
et al.	et alii
fig.	figure
figs.	figures
i.e.	id est
inv.	inventory
l.c.	loco citato
m	meter-meters
mm	millimeters
mm ²	square millimeters
n.	note
no.	number
nos.	numbers
pl.	plate
pls.	plates
unpubl.	unpublished
viz.	videlicet
vs	versus

Χάρτης με τις θέσεις που αναφέρονται στον τόμο.

Κεραμική Ανατολικής Ελλάδας στο Καραμπουρνάκι

Δρ. Δέσποινα Τσιαφάκη

Ερευνητικό Κέντρο «Αθηνά»

tsiafakis@ipet.gr

Εισαγωγή

Η ανασκαφή στο τμήμα του αρχαίου οικισμού που τοποθετείται στην κορυφή της τούμπας στο Καραμπουρνάκι¹ (εικ. 1), έχει φέρει στο φως αρχιτεκτονικά κατάλοιπα και κινητά ευρήματα που παρέχουν πληροφορίες για τη ζωή στον χώρο της Μακεδονίας τουλάχιστον από τους ύστερους γεωμετρικούς μέχρι και τους πρώιμους κλασικούς χρόνους². Κυρίαρχη θέση ανάμεσα στα μέχρι τώρα ευρήματα κατέχει η κεραμική που εντοπίζεται σε μεγάλες ποσότητες σε ολόκληρη την έκταση της τούμπας που ανασκάπτεται³. Αγγεία, και κυρίως τμήματα αυτών, τόσο τοπικής παραγωγής από τον χώρο της Μακεδονίας όσο και εισηγμένα από την ευρύτερη γεωγραφική περιοχή αλλά και από τα περισσότερα και σημαντικότερα κέντρα του αρχαίου κόσμου, δίνουν στοιχεία για τον χαρακτήρα της εγκατάστασης, που μέσω του λιμανιού της αποτελούσε έναν από τους σταθμούς των εμπορικών δραστηριοτήτων που αναπτύσσονταν στον αιγαϊακό χώρο. Εκτός από τα αγγεία μεταφοράς, χαρακτηριστική είναι όχι μόνο η ποσότητα αλλά και η ποιότητα της λεπτής εισηγμένης κεραμικής, μέρος της οποίας παρουσιάζεται εδώ.

Η σύγχρονη διατάραξη που παρατηρείται στον ανασκαφικό χώρο⁴ προκαλεί αναμφισβήτητα δυσκολίες στη δημιουργία μιας ολοκληρωμένης εικόνας της εγκατά-

Εικ. 1. Καραμπουρνάκι. Γενική άποψη.

στασης και στην ερμηνεία των ευρημάτων. Μέσα από τα τελευταία, ωστόσο, διαφαίνεται μία ακμή σε όλη την αρχαϊκή περίοδο, η οποία είναι πιθανόν να ξεκινά νωρίτερα και να συνεχίζεται, τουλάχιστον για κάποιο διάστημα, και μέσα στα κλασικά χρόνια. Παρά τη μέχρι σήμερα απουσία εκτεταμένων ανασκαφικών καταλοίπων, τα σποραδικά ευρήματα σε συνδυασμό με τα ιστορικά δεδομένα θα επέτρεπαν μια υπόθεση συνέχισης του οικισμού και της σημασίας του, τουλάχιστον μέχρι την ίδρυση της Θεσσαλονίκης από τον Κάσσανδρο τον 4ο αι. π.Χ.⁵

1. Η ανασκαφή διενεργείται από το 1994 από το Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο υπό τη διεύθυνση του καθηγητή Μ. Τιβέριου και των συνεργατών του, της επίκουρου καθηγήτριας Ε. Μανακίδου και της υπογράφουσας. Το τμήμα που αφορά στις τεχνολογίες πληροφορικής και την αρχαιομετρία σχεδιάζεται και υλοποιείται από το Ερευνητικό Κέντρο «Αθηνά», παράρτημα Ξάνθης, με υπεύθυνη την υπογράφουσα.

2. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003, 327-351. Τιβέριος 2009, 385-396. Tsiafakis 2010, 379-388. Manakidou – Tsiafakis 2011, 669.

3. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003, 327-351. Manakidou 2010, 463-470.

4. Για τις σύγχρονες διαταράξεις στην τούμπα, βλ. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003, 327-351. Τιβέριος 2009, 385-396.

5. Κατά τη διάρκεια των νεότερων πανεπιστημιακών ανασκαφών στην τούμπα έχουν εντοπιστεί σποραδικά ευρήματα των κλασικών χρόνων, κυρίως κεραμική, τα οποία αποτελούν συνήθως μέρος του γεμίματος απορριμματικών ή άλλων λάκκων. Βλ. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2002, 262. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003, 338, 343. Μανακίδου 2003, 193-196. Ο Κ. Ρωμαίος, ωστόσο, κατά τη σύντομη ανασκαφική του έρευνα στην τούμπα το 1930, εντόπισε αρκετά αγγεία των κλασικών χρόνων, μεταξύ των οποίων διακρίνονται κάποια αττικά ερυθρόμορφα του 5ου αι. π.Χ. Βλ. Ρωμαίος 1941, 358-387.

Εικ. 2. Τμήμα κλειστού αγγείου με αρ. Κ2002Δ.582 – Κ2002Δ.83 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Κεραμική Ανατολικής Ελλάδας στο Καραμπουρνάκι

Η εισηγμένη κεραμική στο Καραμπουρνάκι που προέρχεται από εργαστήρια της Ανατολικής Ελλάδας αποτελεί, σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα ανασκαφικά δεδομένα, μία από τις πιο δημοφιλείς κατηγορίες επεισάκτων αγγείων που έχουν αποκαλυφθεί στον χώρο, ιδιαίτερα για την περίοδο του 7ου και του 6ου αι. π.Χ. (εικ. 2-16)⁶. Τα αρχαϊκά χρόνια, άλλωστε, είναι η κατεξοχήν περίοδος ακμής της κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας τόσο ως προς την παραγωγή όσο και ως προς τη διάδοση, γεγονός που συμβαδίζει με την ανάπτυξη την οποία γνωρίζει γενικότερα η περιοχή της Ανατολικής Ελλάδας κατά την εποχή αυτή. Αγγεία των εργαστηρίων των πόλεων στα παράλια της Μικράς Ασίας και των νησιών κατά μήκος τους, μεταφέρονται σε όλη τη Μεσόγειο αλλά και τις αποικίες της Μαύρης Θάλασσας. Επιπλέον, το βορειοανατολικό Αιγαίο αποτέλεσε χώρο ενδιαφέροντος των πόλεων της Ανατολικής Ελλάδας, όπως προκύπτει από τις αποικίες που ιδρύθηκαν, για παράδειγμα στη Μαρώνεια και τα Άβδηρα, ενώ παράλληλα φαίνεται ότι και τα προϊόντα τους βρήκαν πρόσφορες αγορές στην περιοχή αυτή.

Η παλιότερη χρονολογικά κεραμική στο Καραμπουρνάκι που προέρχεται από τον ευρύ χώρο της Ανατολικής Ελλάδας, μπορεί να αναχθεί στα τέλη του 8ου αι. π.Χ., τουλάχιστον με τα μέχρι τώρα ανασκαφικά δεδομένα⁷.

6. Η πλειονότητα της κεραμικής που έχει βρεθεί, ανήκει σε εγχώριες κατηγορίες είτε του Θερμαϊκού κόλπου είτε της ευρύτερης περιοχής. Για την κεραμική της Ανατολικής Ελλάδος, βλ. γενικά: Walter-Karydi 1986. Cook – Dupont 1998. Lemos 2000. Akurgal κ.ά. 2002. Βλ. επίσης, Kerschner – Schlotzhauer 2005.

7. Βλ. σχετικά, Tsiafakis 2000, 419. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2002, 261.

Ανάμεσα στα λίγα μέχρι σήμερα εντοπισμένα παραδείγματα, ξεχωρίζει το θραύσμα Κ2002Δ.582 – Κ2002Δ.835 (εικ. 2), που ανήκει σε κάποιο κλειστό αγγείο, μάλλον αμφορέα⁸, που θα μπορούσε να αποδοθεί σε ένα εργαστήριο του βορειοανατολικού Αιγαίου, ίσως κάπου στην Αιολίδα⁹. Παρόλο που μια ακριβής χρονολόγηση δεν είναι δυνατή εξαιτίας της αποσπασματικής διατήρησής του, θα μπορούσε να τοποθετηθεί στα τέλη του 8ου με α' μισό του 7ου αι. π.Χ., με βάση το ανασκαφικό πλαίσιο εύρεσής του και τα κεραμικά παράλληλα από τον γεωγραφικό χώρο της Ανατολικής Ελλάδας και ιδιαίτερα της Αιολίδας¹⁰. Μερικά ακόμη δείγματα της υστερογεωμετρικής παραγωγής των εργαστηρίων αυτών, μπορούν να εντοπιστούν σποραδικά ανάμεσα στα εισηγμένα αγγεία που έχουν βρεθεί στο Καραμπουρνάκι. Τα μέχρι σήμερα δεδομένα, ωστόσο, δείχνουν ότι πρόκειται μάλλον για μεμονωμένα προϊόντα, που ήρθαν «τυχαία» στο εδώ λιμάνι, και δεν αποτελούν ακόμη μέρος μιας γενικότερης εμπορικής δραστηριότητας, που να αφορά στα προϊόντα της Ανατολικής Ελλάδας¹¹.

Από τις αρχές του 7ου αι. π.Χ., ωστόσο, οι εισαγωγές των κεραμικών από τα διάφορα εργαστήρια της Ανατολικής Ελλάδας αυξάνονται σημαντικά και θα μπορούσε να ειπωθεί ότι συστηματοποιούνται. Η τακτική αυτή εισροή φαίνεται ότι συνεχίζεται αδιάλειπτα και σε όλο τον 6ο αι. π.Χ. Η μέχρι τώρα εντύπωση από τα ανασκαφικά δεδομένα είναι ότι εκπροσωπούνται τα περισσότερα από τα πιο γνωστά εργαστήρια παραγωγής λεπτής κεραμικής, αν και οι ποσότητες καθώς και η συχνότητα διαφοροποιούνται κατά τη διάρκεια της αρχαϊκής περιόδου. Τα συμποσιακά σκεύη είναι αυτά που κυριαρχούν, με τα αγγεία πόσης να υπερέχουν αριθμητικά, και να ακολουθούν οινοχόες, καρποδόχες και πινάκια. Δεν λείπουν, ωστόσο, και κάποια δείγματα αρωματοδοχείων,

8. Για το όστρακο και το ανασκαφικό πλαίσιο εύρεσής του, βλ. Χατζής 2008, 45-47, 126-127, αρ. 56, πίν. 6,56. Χατζής 2010, 166-167.

9. Iren 2003, 5, 9-56, πίν. Α αρ. 5 και 6. Lehmann 1952, 36. Blegen κ.ά. 1958, 281-282. Morricone 1978, 219-220, 233, 234, 274.

10. Το όστρακο βρέθηκε σ' ένα σχεδόν αδιατάρακτο στρώμα, που ανάγεται στους γεωμετρικούς χρόνους, και η πλειονότητα της κεραμικής του καλύπτει χρονολογικά τον 8ο αι. π.Χ. Βλ. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2002, 260-261. Χατζής 2008. Χατζής 2010, 155-192. Για τα παράλληλα, ό.π. σημ. 9.

11. Η ύπαρξη πιθανόν ενός εμπορικού δικτύου, που είχε ως σταθμό και το λιμάνι στο Καραμπουρνάκι κατά τη γεωμετρική περίοδο, δεν μπορεί να αποκλειστεί. Καθώς, ωστόσο, η εισηγμένη κεραμική κατά τους χρόνους αυτούς είναι ιδιαίτερα περιορισμένη και προέρχεται γεωγραφικά κυρίως από την Εύβοια, δεν φαίνεται να υπάρχουν στοιχεία που να υποστηρίζουν μία συστηματική εισαγωγή προϊόντων από την Ανατολική Ελλάδα. Αυτό προκύπτει τόσο από αυτά που θα παρουσιαστούν στη συνέχεια όσο και από τη γενικότερη εικόνα των κεραμικών εισαγωγών στην ευρύτερη περιοχή του Θερμαϊκού. Ευχαριστώ τον υποψήφιο διδάκτορα Ν. Χατζή, ο οποίος μελέτη τη γεωμετρική κεραμική από το Καραμπουρνάκι, για τις πληροφορίες σχετικά με τις περιορισμένες γεωμετρικές εισαγωγές στον χώρο αυτό. Για το θέμα της εισαγωγής προϊόντων της Ανατολικής Ελλάδας στο Καραμπουρνάκι, βλ. Τσιαφάκη 2012, 159-160.

Εικ. 3. Όστρακα από οινοχόες ρυθμού αιγάγγρων με αρ. K96.43 και K96.44 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 4. Όστρακο από οινοχόη ρυθμού αιγάγγρων με αρ. K2002A.514 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 5. Όστρακο από οινοχόη ρυθμού αιγάγγρων με αρ. K96.1070 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

που ανήκουν στα γνωστά ιωνικά *bucchero*. Ο ρυθμός των αιγάγγρων, οι κύλικες με πουλιά, οι χιώτικοι κάλυκες και οι ιωνικές κύλικες αποτελούν τις χαρακτηριστικότερες κατηγορίες κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα στο Καραμπουρνάκι¹² και γι' αυτό παρουσιάζονται εδώ. Μαζί τους συμπεριλαμβάνονται και τα ιωνικά *bucchero*, τα οποία, αν και δεν αποτελούν πολυπληθή ομάδα μεταξύ των ευρημάτων της τούμπας, είναι ιδιαίτερα χαρακτηριστικά.

Ρυθμός αιγάγγρων (Wild Goat Style)

Μία από τις πιο δημοφιλείς κατηγορίες κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας και τις πλέον αναγνωρίσιμες είναι ο αποκαλούμενος ρυθμός των αιγάγγρων (Wild Goat Style), ο οποίος είναι άμεσα συνδεδεμένος κυρίως με την κεραμική παραγωγή του 7ου αι. π.Χ.¹³. Ως προς τη διακόσμηση χαρακτηρίζεται από ζωφόρους ζώων τοποθετημένες σε ζώνες επάνω σε λευκό ή κίτρινο επίχρισμα, με τον αίγαγρο να είναι το συχνότερα απεικονιζόμενο ζώο. Η οινοχόη και η καρποδόχη αποτελούν τα κύρια σχήματα της κατηγορίας, χωρίς να λείπουν, ωστόσο, και οι κρατήρες, οι λέβητες αλλά και τα ημισφαιρικά μπωλ.

Κεραμική του ρυθμού των αιγάγγρων εντοπίζεται σε διάφορα σημεία της πανεπιστημιακής ανασκαφής στο Καραμπουρνάκι (εικ. 3-5)¹⁴. Πρόκειται κυρίως για όστρακα μικρών διαστάσεων, τα οποία δεν είναι εύκολο να συσχετιστούν μεταξύ τους, ώστε να προκύψουν μεγάλα τμήματα αγγείων. Ένας σημαντικός αριθμός των οστράκων προέρχεται από οινοχόες, χωρίς, ωστόσο, να υστερούν και αυτά από λέβητες. Η μέχρι σήμερα εικόνα είναι ότι κυριαρχούν τα αγγεία της λεγόμενης «μέσης

περιόδου» (Middle Wild Goat)¹⁵. Τα σωζόμενα όστρακα διατηρούν στην πλειονότητά τους τα τυπικά χαρακτηριστικά αλλά και αναγνωρίσιμα στοιχεία της κατηγορίας στη διακόσμησή τους. Τμήματα από αιγάγγρους αλλά και σώματα ελαφιών, συχνά στικτά (εικ. 3), είναι τα πλέον συνηθισμένα, χωρίς να λείπουν και άλλα ζώα, όπως τα αιλουροειδή. Διάφορα παραπληρωματικά μοτίβα, όπως οι ρόδακες, γεμίζουν τον ενδιάμεσο χώρο. Ο 7ος αι. π.Χ. φαίνεται να είναι η κύρια εποχή εισαγωγής της κατηγορίας αυτής στο Καραμπουρνάκι, με ευδιάκριτη ανάμεσά τους την παρουσία των Middle Wild Goat I (640-630 π.Χ.), σύμφωνα με την κατάταξη του Cook¹⁶.

Σημαντικός, όμως, είναι και ο αριθμός των οστράκων που ανήκουν σε πινάκια και καρποδόχες, τα οποία μπορούν να χρονολογηθούν στους 7ο και 6ο αι. π.Χ. (εικ. 6-7)¹⁷. Εδώ, τα σωζόμενα παραδείγματα φαίνεται να καλύπτουν τους περισσότερους τύπους που συναντώνται τόσο στα Middle Wild Goat όσο και αργότερα στη βόρεια Ιωνία και τα Late Wild Goat. Μεμονωμένα όστρακα από λέβητες συμπληρώνουν το σχηματολόγιο των αγγείων του ρυθμού αυτού στο Καραμπουρνάκι.

Τα περισσότερα όστρακα του ρυθμού των αιγάγγρων που έχουν βρεθεί στον οικισμό, φαίνεται να προέρχονται από τη νότια Ιωνία, χωρίς, όμως, να απουσιάζουν και τα παραδείγματα από το βόρειο τμήμα της Ανατολικής Ελλάδας. Η βόρεια Ιωνία, αλλά ίσως και η Αιολίδα, θα μπορούσαν να αναγνωριστούν ως τόπος προέλευσης κάποιων από αυτά¹⁸. Στις τελευταίες αυτές

15. Cook – Dupont 1998, 39-45.

16. Cook – Dupont 1998, 36-39. Στη σελ. 38, ο Cook αναφέρει ότι η διάδοση της κατηγορίας Middle Wild Goat I προς τη Δύση είναι περιορισμένη, με μεμονωμένα δείγματα να συναντώνται στην Αίγινα, Κρήτη, Ιταλία και Σικελία. Τα δείγματα από το Καραμπουρνάκι δείχνουν ότι εισήχθηκαν και στον χώρο του Βόρειου Αιγαίου. Για μια πιο πρόσφατη ταξινόμηση της κατηγορίας αυτής, βλ. Kerschner – Schlotzhauer 2005.

17. Για το θέμα βλ. και Τσιαφάκη 2012.

18. Η ιδιαίτερα αποσπασματική κατάσταση των περισσότερων οστράκων δεν επιτρέπει την απόδοσή τους σε συγκεκριμένα εργαστήρια. Για την αιολική κεραμική, βλ. İren 2003 και Kerschner 2006.

12. Για μία πρώτη παρουσίαση της κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδος στο Καραμπουρνάκι, βλ. Tsiafakis 2000, 417-423. Τσιαφάκη 2012.

13. Cook 1992, 255-266. Cook – Dupont 1998, 32-70. Tsiafakis 2008, 11-15. Η βιβλιογραφία του θέματος είναι πολύ μεγάλη. Από τις παλιότερες δημοσιεύσεις οι πιο λεπτομερείς είναι των Schiering 1957 και Καρδαρά 1963.

14. Tsiafakis 2000, 419-420.

Εικ. 6. Τμήμα πινακίου (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 7. Τμήμα πινακίου με αρ. K96.3α.β (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

περιοχές θα μπορούσαν να αποδοθούν ορισμένα από τα πινάκια που έχουν βρεθεί στον χώρο της τούμπας. Η Μίλητος αποτελεί ένα κύριο κέντρο παραγωγής του ρυθμού των αιγάγρων, αλλά δεν είναι το μοναδικό, καθώς η Σάμος, όπως και άλλες, πιθανόν, περιοχές, είχαν κεραμικά εργαστήρια που παρήγαγαν ανάλογες κατηγορίες αγγείων¹⁹.

Γενικότερα το θέμα της προέλευσης της κεραμικής του ρυθμού των αιγάγρων απασχολεί ιδιαίτερα την έρευνα, και μάλιστα όταν πρόκειται για ευρήματα που έχουν αποκαλυφθεί στον βορειοελλαδικό ηπειρωτικό και νησιωτικό χώρο²⁰.

Κύλικες με πουλιά (bird bowls)

Η κεραμική παραγωγή της Ανατολικής Ελλάδας χαρακτηρίζεται και από έναν άλλον ιδιαίτερο τύπο αγγείου, τη γνωστή κύλικα με πουλιά (bird bowl)²¹. Πρόκειται για αγγεία που ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση αποτελούν εξέλιξη μιας ύστερης γεωμετρικής κοτύλης

(bird kotyle). Τα πρωιμότερα παραδείγματα ξεκινούν στην υστερογεωμετρική περίοδο, για να κυριαρχήσουν σε ολόκληρο τον 7ο αι. π.Χ. Στη συνέχεια αντικαθίστανται από τις κύλικες με ρόδακα (rosette bowls).

Οι κύλικες με πουλιά έχουν χαμηλή βάση, και το κύριο διακοσμητικό τους μοτίβο είναι ένα πτηνό αποδοσμένο με την τεχνική του περιγράμματος. Η διακόσμηση περιορίζεται σε μία ζώνη στο επάνω μέρος του αγγείου, με το κάτω τμήμα του σώματος να καλύπτεται με μελανό χρώμα στα πρώιμα στάδια, ενώ στη συνέχεια μένει εξηρημένο και φέρει ακτινωτά μοτίβα. Παραπληρωματικά μοτίβα σε περιορισμένο, όμως, αριθμό, πλαισιώνουν το πάντοτε κεντρικό και κύριο μοτίβο, το πτηνό, στην επάνω ζώνη του σώματος. Τόσο το πτηνό όσο και τα υπόλοιπα διακοσμητικά στοιχεία προέρχονται από το θεματολόγιο της γεωμετρικής περιόδου, όπως και η καταγωγή του σχήματος (bird kotyle). Η σύγχρονη έρευνα θεωρεί τη βόρεια Ιωνία ως τον κύριο τόπο προέλευσης της κατηγορίας αυτής²², χωρίς όμως να αποκλείεται η πιθανότητα και άλλα εργαστήρια της Ανατολικής Ελλάδας να παρήγαγαν κύλικες με πουλιά²³.

Ο τύπος είναι ιδιαίτερα συχνός στο Καραμπουρνάκι, με παραδείγματα που φαίνεται ότι καλύπτουν όλη τη χρονική διάρκεια της παραγωγής του (εικ. 8-10). Τα όστρακα που έχουν βρεθεί μέχρι σήμερα, με βάση το σωζόμενο προφίλ και τη διακόσμησή τους, αντιστοιχούν σε όλες τις φάσεις που διακρίνει η παλιότερη αλλά πλέον

19. Από τις αναλύσεις των πηλών προέκυψε ότι η Μίλητος αποτελούσε ένα από τα κύρια κέντρα παραγωγής των Middle Wild Goat, ενώ τα Late Wild Goat προέρχονται κυρίως από τη βόρεια Ιωνία, κοντά στις Κλαζομένες; Dupont 1983, 31-34, 37-40. Για ένα τοπικό εργαστήριο της βόρειας Ιωνίας που έφτιαχνε Middle Wild Goat, χωρίς όμως να έχουν εντοπιστεί εξαγωγές του, βλ. Dupont 1986, 64, 66-68.

20. Για το θέμα αυτό, βλ. Schaus 1992, 359.

21. Για την παλιότερη αλλά ευρέως διαδεδομένη και αποδεκτή ταξινόμηση των αγγείων της κατηγορίας αυτής, βλ. Coldstream 1968, 298-301. Για σχόλια που αφορούν στα εργαστήρια της Ανατολικής Ελλάδας που κατασκεύαζαν κύλικες με πουλιά, βλ. Walter-Karydi 1982, 9-10. Για την κατηγορία αυτή των αγγείων, βλ. επίσης, Kerschner 1995. Cook – Dupont 1998, 26-28. Kerschner – Kowalleck – Steskal 2008, 27-31, 58-60 (M. Kerschner). Tsiafakis 2008, 10-11 (με παλαιότερη βιβλιογραφία).

22. Dupont 1983, 31-33, 40-41. Kerschner κ.ά. 1993. Kerschner 1995. Kerschner – Mommsen 1997. Kerschner κ.ά. 2000, 47. Kerschner 2002, 63-72.

23. Cook – Dupont 1998, 26. Tsiafakis 2008, 10.

Εικ. 8. Τμήμα από κύλικα με πουλιά με αρ. K94.686 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 9. Τμήμα από κύλικα με πουλιά με αρ. K99A.247 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 10. Τμήμα από κύλικα με πουλιά με αρ. K96.455 – K96.49β (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

γνωστή κατηγοριοποίηση του Coldstream²⁴. Τα παλιότερα χρονολογικά, παραδείγματα φαίνεται ν' ανήκουν στον τύπο που έχει χείλος με εγκοπή (εικ. 8), ενώ είναι πιθανόν κάποια να προέρχονται ακόμη και από το πρόδρομο σχήμα της κατηγορίας, την ονομαζόμενη κοτύλη με πουλιά (bird kotyle). Έχουν βρεθεί όστρακα από το κάτω μέρος του αγγείου, που σώζουν την κάλυψη με τη μελανή βαφή εξωτερικά και εσωτερικά, στοιχεία που σε συνδυασμό με το σχήμα, οδηγούν σε πρώιμη χρονολόγηση. Συχνά, όμως, είναι και τα όστρακα με απλό χείλος χωρίς εγκοπή, που υποδεικνύουν μεταγενέστερη χρονολόγηση. Τμήματα από πτηνά, μετόπες και διακοσμητικά μοτίβα αλλά και από το κάτω μέρος του σώματος, που φέρουν ακτινωτά κοσμήματα, δείχνουν ότι καλύπτεται χρονολογικά όλος ο 7ος αι. π.Χ. (εικ. 9-10).

Μέχρι στιγμής δεν παρατηρείται συγκέντρωση των οστράκων των κυλικών με πουλιά σε ορισμένους χώρους της τούμπας, αλλά φαίνεται να είναι διασκορπισμένα σε όλη την ανασκαμμένη έκταση. Κάποια προέρχονται από τους εσωτερικούς χώρους των κτισμάτων, ενώ άλλα από το γέμισμα λάκκων και των ημιυπόγειων κυψελόμορφων κατασκευών. Βρίσκονται μαζί με τις υπόλοιπες κατηγορίες κεραμικής που εντοπίζονται στο Καραμπουρνάκι, χωρίς να υπάρχει εμφανής συνύπαρξη με συγκεκριμένους τύπους.

Παρά την αποσπασματική τους διατήρηση σε μικρών διαστάσεων όστρακα, είναι δυνατή, σε κάποιες περιπτώσεις, η ανεύρεση τμημάτων που συνανήκουν, ώστε να σχηματίζονται τουλάχιστον τα προφίλ των αγγείων, και να είναι δυνατή η χρονολόγησή τους. Τα σωζόμενα παραδείγματα φαίνεται να αποτελούν εισαγωγές, χωρίς να έχουν εντοπιστεί προς το παρόν ανάμεσά τους τοπικές μιμήσεις.

Χιώτικοι κάλυκες

Από τις πιο συχνές κατηγορίες της κεραμικής Ανατολικής Ελλάδας που συναντούνται στο Καραμπουρνάκι είναι οι χιώτικοι κάλυκες²⁵. Πρόκειται ουσιαστικά για έναν τύπο κύλικας, που έχει επικρατήσει στην αρχαιολογική ορολογία με την ονομασία «κάλυκας». Ο τύπος του αγγείου είναι ιδιαίτερα ευδιάκριτος και γνωστός, τόσο ως προς το σχήμα και τη διακόσμηση, που τοποθετείται πάνω στο λευκό επίχρισμα που καλύπτει ολοκληρωτικά το αγγείο στην εξωτερική και εσωτερική του επιφάνεια, όσο και ως προς τον πηλό, που είναι σκληρός, καθαρός, με χαρακτηριστική υφή και χρώμα ροζ έως καστανέρυθρο. Το λευκό επίχρισμα, που καλύπτει το εσωτερικό του αγγείου, καλύπτεται τελείως από μια μελανή ή καστανή βαφή, πάνω στην οποία τοποθετείται διακόσμηση με λευκό ή ιώδες χρώμα. Το παχύ αυτό λευκό επίχρισμα χαρακτηρίζει το χιώτικο εργαστήριο, καθώς εκτός από τους κάλυκες συναντάται και στους σύγχρονους τους εμπορικούς αμφορείς. Ένα χαρακτηριστικό των πιο δημοφιλών προϊόντων του χιώτικου κεραμικού εργαστηρίου, τα οποία συνδέονται με ένα, επίσης κύριο, εξαγωγίμο προϊόν της Χίου, το κρασί. Η χρήση του λευκού αυτού επιχρίσματος ως βάση στα χιακά αγγεία ξεκινά από τη γεωμετρική περίοδο²⁶. Η παραγωγή των χιώτικων καλύκων ξεκινά τον 7ο αι. π.Χ., με τον 6ο αιώνα να αναπτύσσει μια σειρά από χαρακτηριστικούς τύπους και στυλ.

Χιώτικοι κάλυκες εντοπίζονται συχνά στον βορειοελλαδικό χώρο και η παρουσία τους στο Καραμπουρνάκι δεν αποτελεί έκπληξη (εικ. 11-13). Όστρακα βρίσκονται σε όλη την ανασκαμμένη επιφάνεια, με την πλειονότητα, ωστόσο, να ανήκει σε τμήματα σώματος που σώζουν

24. Coldstream 1968, 298-301.

25. Lemos 1991. Cook – Dupont 1998, 46-51, 71-76. Kerschner – Kowalleck – Steskal 2008, 39-40, 64-65 (M. Kerschner).

26. Cook – Dupont 1998, 22.

Εικ. 11. Τμήμα από χιώτικο κάλυκα με αρ. K2001Δ.120 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 12. Τμήμα από χιώτικο κάλυκα με αρ. K96.1607 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 13. Τμήματα από χιώτικους κάλυκες με αρ. K98.238, K2001Δ.84, K97.1061 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

μόνο το χαρακτηριστικό λευκό ή κιτρινωπό επίχρισμα, χωρίς κάποια διακόσμηση. Το γεγονός αυτό καθιστά δύσκολη τόσο την τυπολογική τους κατάταξη όσο και την ακριβή τους χρονολόγηση. Με τα μέχρι σήμερα δεδομένα, ωστόσο, μπορεί να ειπωθεί ότι οι περισσότεροι από τους χιώτικους κάλυκες που έρχονται στο φως στο Καραμπουρνάκι, ανήκουν στον 6ο αι. π.Χ.

Δείγματα, ωστόσο, του 7ου αι. π.Χ. (εικ. 11-12) και μάλιστα του ρυθμού των αιγάρων, έχουν αποκαλυφθεί στην κορυφή της τούμπας²⁷. Κάποια από αυτά που ανήκουν στον καλούμενο ρυθμό των καλύκων με ζώα (Animal Chalice Style), θα μπορούσαν να αναγνωριστούν ως Middle Wild Goat, σύμφωνα με την κατηγοριοποίηση του Cook²⁸. Η κατηγορία των Middle Wild Goat, που θεωρείται ότι αποτελεί προϊόν των εργαστηρίων της νότιας Ιωνίας, υιοθετείται και προσαρμόζεται από ένα εργαστήριο της βόρειας Ιωνίας, αυτό της Χίου, στο πλέον δημοφιλές σχήμα του, τους χιώτικους κάλυκες. Μια ακόμη ιδιαιτερότητα σε σχέση με τον ρυθμό των αιγάρων, είναι ότι οι χιώτικοι κάλυκες αποτελούν τα μόνο αγγεία πόσης που υιοθετούν τον ρυθμό αυτό. Διαφορετικά, η τεχνοτροπία των αιγάρων διακοσμεί κυρίως συμποσιακά σκεύη (οινοχόες, λέβητες και κρατήρες) ή και πινάκια αλλά όχι αγγεία πόσης, όπως κύλικες για παράδειγμα. Οι κύλικες με πουλιά και οι γνωστές ως ιωνικές κύλικες συνοδεύουν χρονολογικά τα σκεύη συμποσίου που διακοσμούνται με τον ρυθμό των αιγάρων.

Τα μέχρι σήμερα εντοπισμένα όστρακα χιακών καλύκων του 6ου αι. π.Χ. από το Καραμπουρνάκι, φαίνεται ότι διακοσμούσαν κυρίως με την τεχνική του περιγράμματος και της σκιαγραφίας επάνω στο λευκό ή κιτρινωπό επίχρισμα (εικ. 13). Όπως έχει αναφερθεί, ωστόσο, τα περισσότερα θραύσματα δεν σώζουν καθόλου γραπτή διακόσμηση, και γι' αυτό είναι πρόωρο να διατυπωθούν οποιαδήποτε συμπεράσματα.

27. Tsiafakis 2000, 420, εικ. 304.

28. Cook – Dupont 1998, 49-50. Για το Animal Chalice Style, βλ. Lemos 1991, 88-94.

Χρήσιμο θα ήταν, βέβαια, να γίνουν αναλύσεις πηλών, για να διαπιστωθεί η προέλευση από έναν γεωγραφικό χώρο ή περισσότερους, καθώς η σύγχρονη έρευνα θεωρεί ότι εργαστήρια που παρήγαν χιώτικους κάλυκες λειτουργούσαν και στην περιοχή του βόρειου Αιγαίου, με πιθανούς τόπους τη Θάσο και τη Μαρώνια²⁹. Η Θάσος φαίνεται ότι συγκεντρώνει εισηγμένη κεραμική από διάφορα κέντρα της Ανατολικής και νότιας Ελλάδας, την οποία και αναπαράγει μέσα από δικά της εργαστήρια. Η Μαρώνια, πάλι, ήταν αποικία της Χίου, και μία παραγωγή χιακών κεραμικών προϊόντων θα μπορούσε να θεωρηθεί αυτονόητη.

Η παρουσία, επιπλέον, των χιακών καλύκων στο Καραμπουρνάκι δεν μπορεί να εξεταστεί ανεξάρτητα από τους πολυάριθμους χιώτικους εμπορικούς αμφορείς που εντοπίζονται στον χώρο³⁰ και με τους οποίους φαίνεται να συμβαδίζουν περίπου χρονολογικά στον χώρο της τούμπας³¹.

Ιωνικές κύλικες

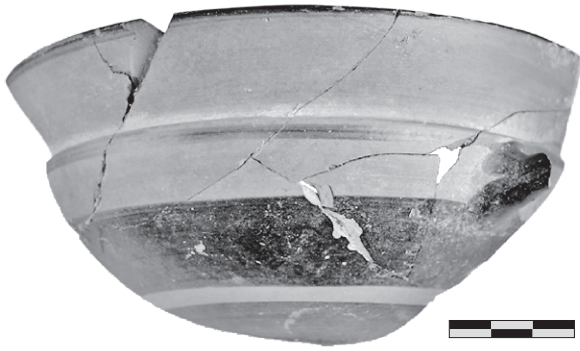
Προχωρώντας πλέον καθαρά μέσα στον 6ο αι. π.Χ. εντοπίζονται και νέοι τύποι εισαγωγών από την Ανατολική Ελλάδα. Από τις πιο πολυάριθμες κατηγορίες κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας, που αποκαλύπτεται στους περισσότερους μέχρι σήμερα ανασκαμμένους χώρους στο Καραμπουρνάκι, είναι αυτή των αποκαλούμενων ιωνικών κυλικών (εικ. 14-15)³². Η πρόσφατη έρευνα φαίνεται να προτιμά τον όρο «Knickrandschalen», δηλαδή κύλικες με χείλος που στρέφεται προς τα έξω, κυρίως για

29. Lemos 1991, 209-222. Cook – Dupont 1998, 51, 68.

30. Για την παρουσία των χιώτικων εμπορικών αμφορέων στο Καραμπουρνάκι, βλ. Φίλης 2012, 310.

31. Οι παλιότεροι χιώτικοι εμπορικοί αμφορείς στο Καραμπουρνάκι φαίνεται να ανάγονται στο β' μισό του 7ου αι. π.Χ., εποχή που αντιστοιχεί περίπου και με την εμφάνιση των χιακών καλύκων στον οικισμό.

32. Για τις ιωνικές κύλικες στο Καραμπουρνάκι, βλ. Tsiafakis 2000, 421-422. Για τον τύπο της ιωνικής κύλικας γενικότερα, βλ. Villard – Vallet 1955. Pierro 1984, 9-67. Cook – Dupont 1998, 129-131. Schlotzhauer 2000, 407-416. Kerschner – Kowallek – Steskal 2008, 31-36, 60-64 (M. Kerschner). Tsiafakis 2008, 15-26.

Εικ. 14. Τμήμα από ιωνική κύλικα με αρ. Κ2001Β.322 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Εικ. 15. Τμήματα από ιωνικές κύλικες με αρ. Κ2002Γ.80α, Κ2002Γ.80β (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

να αποφευχθεί η γεωγραφική έννοια που προσδίδεται με την ονομασία «ιωνική κύλικα», η οποία γίνεται προβληματική, όταν τα αγγεία δεν έχουν ιωνική προέλευση. Ωστόσο, ο όρος «ιωνική κύλικα» αναφέρεται κατά βάση σε έναν τύπο κύλικας, ο οποίος διακοσμείται μόνο με απλές οριζόντιες ζώνες μελανές ή αφημένες στο χρώμα του πηλού (εξηρημένες). Πρόκειται για έναν ιδιαίτερα διαδεδομένο τύπο, που προφανώς αποτέλεσε αντικείμενο μίμησης πολλών εργαστηρίων σε ολόκληρη τη Μεσόγειο και για ολόκληρο τον 6ο αι. π.Χ.

Τα ευρήματα στο Καραμπουρνάκι δείχνουν την παρουσία ποικίλων τύπων της κατηγορίας αυτής, που φαίνεται να προέρχονται από διάφορα εργαστήρια της Ιωνίας και να καλύπτουν χρονολογικά όλο τον 6ο αι. π.Χ. (εικ. 14-15). Στην πλειονότητά τους είναι μικρά όστρακα από το χείλος ή το σώμα, που επιτρέπουν την αναγνώριση μόνο του γενικού τύπου, χωρίς συνήθως πολλές επιπλέον πληροφορίες. Υπάρχουν, ωστόσο, και κάποιες εξαιρέσεις, που σώζουν είτε μεγάλα τμήματα είτε έχουν εντοπιστεί αρκετά όστρακα, ώστε να είναι δυνατή η συμπλήρωση ενός μεγάλου τμήματος του αγγείου. Σε ορισμένα από τα όστρακα σώζεται διακόσμηση με ιώδεις ταινίες τοποθετημένες επάνω στο μελανό υάλωμα, στοιχείο όχι ασυνήθιστο στις ιωνικές κύλικες.

Ανάμεσα στα σωζόμενα τμήματα από τα χείλη των αγγείων έχουν βρεθεί και κάποια που λόγω της διακόσμησης τους αποδίδονται στη νότια Ιωνία, κυρίως τη Σάμο αλλά πιθανώς και τη Μίλητο. Ο αριθμός τους δεν είναι μεγάλος και ως προς τη διακόσμηση διακρίνονται σε δύο κατηγορίες. Στην πρώτη ανήκουν όσα φέρουν στο εσωτερικό του χείλους τους διακόσμηση με λεπτές γραμμές. Σε κάποια μεμονωμένα παραδείγματα, που σώζουν και μεγαλύτερο τμήμα της κύλικας, λεπτές ταινίες διακοσμούν και την εξηρημένη επιφάνεια στο μέταλλο του αγγείου. Στη δεύτερη κατηγορία η διακόσμηση βρίσκεται στην εξωτερική επιφάνεια του χείλους

και αποτελείται από φύλλα, συνήθως δάφνης. Τα φύλλα είναι τοποθετημένα οριζόντια σε δύο σειρές με διαχωριστική γραμμή ανάμεσά τους, ενώ συχνά ενδιάμεσα υπάρχουν και λευκές στιγμές³³.

Στο σύνολό τους τα όστρακα των ιωνικών κυλικών από το Καραμπουρνάκι, είναι καταναμημένα σε όλη την επιφάνεια της τούμπας, όπως συμβαίνει και με τις υπόλοιπες κατηγορίες της κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας που παρουσιάστηκαν παραπάνω. Η εντύπωση που δίνεται, ωστόσο, είναι πως αριθμητικά υπερτερούν όλων των υπόλοιπων κατηγοριών που θεωρούνται παραγωγή της ίδιας γεωγραφικής περιοχής. Καθώς χρονολογικά ακολουθούν, μέσα σ' ένα γενικό πλαίσιο, τις κύλικες με πουλιά – αν και η μέχρι σήμερα έρευνα τις θεωρεί προϊόντα διαφορετικών γεωγραφικών περιοχών – θα μπορούσε να θεωρηθεί ότι τυπικά τις αντικαθιστούν ως αγγεία πόσης από την Ανατολική Ελλάδα, όταν οι κύλικες με πουλιά παύουν να παράγονται και κατά συνέπεια και να εξαγονται. Μία τέτοια υπόθεση, ωστόσο, σχετίζεται με μία σειρά θεμάτων που είναι πέρα των ορίων του παρόντος κειμένου και που αφορούν τόσο στη δομή και δράση του εμπορίου της εποχής όσο και στην οργάνωση και παραγωγή των κεραμικών εργαστηρίων, η οποία εντάσσεται στο σύνολο της λειτουργίας της πόλης/κοινότητας στην οποία ανήκουν.

Κατά συνέπεια, και η μελέτη των ιωνικών κυλικών που αποκαλύπτονται στο Καραμπουρνάκι, θα πρέπει να ενταχθεί στο γενικότερο πλαίσιο των εισαγωγών και των προϊόντων που προσεγγίζουν το λιμάνι αυτό του Θερμαϊκού, δίνοντας φυσικά ιδιαίτερη έμφαση στις εισαγωγές με προέλευση την Ανατολική Ελλάδα. Θα πρέπει, επίσης, να σημειωθεί ότι σε σχέση με τον αριθμό των οστράκων που έχουν εντοπιστεί μέχρι σήμερα από κύλικες με πουλιά, οι ιωνικές κύλικες φαίνεται να υπερέχουν

33. *Samos VI/1*, πίν. 44 κ.ε. Dupont 1983, 27, 33. Cook – Dupont 1998, 94.

αρκετά αριθμητικά³⁴. Οι τελευταίες συναντούνται στα περισσότερα από τα κεραμικά σύνολα που βρίσκονται είτε μέσα σε κτίσματα είτε σε λάκκους ή υπόσκαπτα.

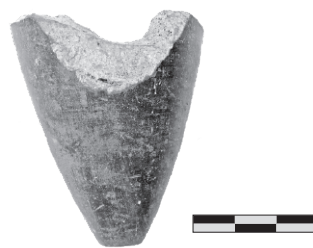
Ένα άλλο θέμα που προκύπτει, ωστόσο, από τη μελέτη των ιωνικών κυλίκων που βρίσκονται στο Καραμπουρνάκι και που θα μπορούσε να σχετίζεται ως ένα βαθμό και με την αυξημένη συχνότητά τους σε σχέση με τις υπόλοιπες κατηγορίες λεπτής κεραμικής που αποδίδονται σε εργαστήρια της Ανατολικής Ελλάδας, είναι αυτό της προέλευσης. Μια πρώτη μακροσκοπική εξέταση δίνει την αίσθηση διαφορετικών πηλών, χωρίς να είναι πάντοτε ευδιάκριτο ποια θραύσματα αποτελούν εισαγωγές από την Ιωνία και ποια είναι προϊόντα άλλων εργαστηρίων, που μιμούνται τις ιωνικές κύλικες. Όσον αφορά, όμως, και στην ίδια την Ιωνία, δεν είναι εύκολο να διακριθεί αν οι εισαγωγές αφορούν σε ένα ή περισσότερα εργαστήρια. Το ίδιο ισχύει και για τις μιμήσεις, οι οποίες μπορούν ακόμη πιο δύσκολα να αποδοθούν σε εργαστήρια ή γεωγραφικές περιοχές. Εδώ εμπίπτει φυσικά και το θέμα του τόπου παραγωγής των μιμήσεων αυτών. Κατά πόσο δηλαδή αποτελούν προϊόντα γειτονικών οικισμών ή είναι επείσακτη κεραμική που κατασκευάστηκε ίσως κάπου στο Βόρειο Αιγαίο. Μία ταξινόμηση, ωστόσο, με βάση τον πηλό θα μπορούσε να συμβάλει στο να εντοπιστούν κάποιες ομάδες αγγείων με κοινά τεχνικά χαρακτηριστικά τα οποία θα μπορούσαν να οδηγήσουν και σε διαφορετικά εργαστήρια παραγωγής.

Ιωνικά bucchero

Εκτός από τα σκεύη συμποσίου, μία άλλη κατηγορία κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας που συναντάται στο Καραμπουρνάκι, είναι αυτή των γνωστών ως ιωνικών bucchero και γκριζών αγγείων. Ο όρος bucchero είναι ένας γενικός όρος, που αναφέρεται στην τροχήλατη γκριζα κεραμική, το χρώμα της οποίας ήταν αποτέλεσμα συγκεκριμένης τεχνικής και συνθηκών ψησίματος. Πέρα από το γνωστό ετρουσκικό bucchero και την παραγωγή της δυτικής Μεσογείου, ανάλογη κεραμική παραγόταν και στην περιοχή της Ανατολικής Ελλάδας³⁵. Όσον αφορά στα αγγεία που είναι γνωστά με τον όρο «East Greek bucchero», αυτά μπορούν να διακριθούν σε δύο μεγάλες κατηγορίες ανάλογα με τη γεωγραφική προέλευσή τους.

34. Το γεγονός αυτό αποτελεί, βέβαια, μία γενικότερη διαπίστωση, που δεν περιορίζεται στον χώρο του Θερμαϊκού ή του βορειοανατολικού Αιγαίου. Αναρωτιέται κανείς αν η ποσοτική αύξηση που παρατηρείται στις ιωνικές κύλικες αποτελεί και ένδειξη ενός περισσότερο οργανωμένου εμπορικού δικτύου στον 6ο απ' ό,τι στον 7ο αι. π.Χ. Η υπόθεση αυτή ενισχύεται και από το ότι οι εισαγωγές της κεραμικής είναι στο σύνολό τους περισσότερες στον 6ο αι. π.Χ. Βλ. και Τσιαφάκη 2012, 159-160.

35. Gebauer 1990. Gebauer 1991. Cook – Dupont 1998, 135-137. Bayne 2000. Tsiafakis 2008, 40-41.

Εικ. 16. Τμήμα από ιωνικό bucchero αλάβαστρο με αρ. K2002.506 (φωτ. αρχείου πανεπιστημιακής ανασκαφής, Καραμπουρνάκι).

Πρόκειται για: α) το αιολικό bucchero ή αιολική γκριζα κεραμική, όπως είναι ευρύτερα γνωστή, και β) το ιωνικό ή «ροδιακό» bucchero – εξαιτίας των ευρημάτων στη Ρόδο. Η πρώτη κατηγορία, που είναι καθαρά γκριζα κεραμική διαφόρων σχημάτων, εντοπίζεται στο βόρειο τμήμα και ειδικότερα βόρεια της Χίου, από τη Λέσβο μέχρι την Τρωάδα, με τη Λέσβο να θεωρείται ένα από τα βασικότερα κέντρα παραγωγής και ο κύριος χώρος εξαγωγής της³⁶. Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι η αιολική γκριζα κεραμική δεν φαίνεται να είναι ιδιαίτερα διαδεδομένη, και ανάμεσα στις λίγες περιοχές που αναφέρονται ως τόποι εξαγωγής της είναι η Χίος και η Θάσος. Η δεύτερη κατηγορία προέρχεται από το νότιο τμήμα της Ανατολικής Ελλάδας και διαφοροποιείται ξεκάθαρα από την πρώτη εξαιτίας της αισθητά σκουρότερης και συχνά στιλπνής μαύρης επιφάνειάς της. Τα αρωματοδοχεία, με τον αρύβαλλο και το αλάβαστρο να κυριαρχούν, είναι τα κύρια σχήματα παραγωγής της, χωρίς να αποκλείονται, ωστόσο, και άλλα αγγεία. Το β' μισό του 7ου και το α' μισό του 6ου αι. π.Χ. είναι κυρίως η εποχή που εμφανίζονται.

Στο Καραμπουρνάκι έχουν εντοπιστεί παραδείγματα και από τις δύο κατηγορίες. Η αιολική γκριζα κεραμική φαίνεται να είναι συχνότερη σε αριθμό, αν και δεν είναι πάντοτε εύκολο να διακριθεί από την γκριζα κεραμική της Μακεδονίας, η παραγωγή της οποίας έχει μακράιωνη παράδοση, που ανάγεται στην προϊστορική περίοδο. Διάφορα σχήματα απαντώνται, και ανάμεσά τους ξεχωρίζουν οι γκριζοί εμπορικοί Λέσβιοι αμφορείς³⁷.

Τα ιωνικά bucchero είναι ευδιάκριτα αλλά όχι τόσο συχνά στο Καραμπουρνάκι (εικ. 16). Πρόκειται για τα γνωστά αλάβαστρα και όστρακα σωμάτων διαφόρων ανοικτών και κλειστών αγγείων. Πιο χαρακτηριστικά είναι τα τμήματα από το σώμα αλαβάστρων, κυρίως από το κάτω τμήμα τους. Ο αριθμός τους είναι ιδιαίτερα περιορισμένος, και ανήκουν κυρίως στον λεγόμενο «απλό» τύπο (plain type), χωρίς κάποια διακόσμηση³⁸.

36. Για το αιολικό bucchero, βλ. επιπλέον Lamb 1931-1932, 51-56. Lamb 1932.

37. Clinkenbeard 1982, 252-254. Lawall 1995, 197-204. Cook – Dupont 1998, 156-163. Dupont 2009. Φίλης 2012, 314-316.

38. Tsiafakis 2008, 41 (με βιβλιογραφία).

Τα όστρακα που έχουν αποκαλυφθεί μέχρι σήμερα, προέρχονται από διαταραγμένα στρώματα, με αποτέλεσμα να μην είναι δυνατή η αναγνώριση του χωρικού πλαισίου στο οποίο ανήκαν και να μην μπορούν να γίνουν υποθέσεις για την ερμηνεία της χρήσης τους³⁹.

Οι πρώτες ενδείξεις δείχνουν μια χρονολόγηση των ιωνικών bucchero στο Καραμπουρνάκι, που κυμαίνεται από τα τέλη του 7ου αι. π.Χ. μέχρι το α' μισό του 6ου αι. π.Χ. Η εποχή αυτή συμφωνεί και με το μεγαλύτερο μέρος των υπόλοιπων ευρημάτων από περιοχές της Ανατολικής Ελλάδας που έχουν εντοπιστεί στην επιφάνεια της τούμπας.

Συμπεράσματα

Μία πρώτη επισκόπηση των εισηγμένων κεραμικών προϊόντων από την περιοχή της Ανατολικής Ελλάδος στο τμήμα της αρχαίας εγκατάστασης που βρίσκεται στην τούμπα στο Καραμπουρνάκι, δείχνει ότι δεν πρόκειται για τυχαία ευρήματα. Η παρουσία τους είναι εμφανής στο σύνολο της εισηγμένης κεραμικής, και αποτελούν αναμφισβήτητο μέρος του εμπορίου που λάμβανε χώρα στο λιμάνι. Το τελευταίο θα λειτουργούσε αφενός ως τοπικό μεν αλλά, όπως προκύπτει από τα ευρήματα, σημαντικό λιμάνι για την περιοχή του Θερμαϊκού κόλπου και αφετέρου θα μπορούσε να αποτελεί σταθμό στην πορεία κάποιων εμπορικών διαδρομών στο Βόρειο Αιγαίο.

Άμεσα συνδεδεμένη με την ύπαρξη της λεπτής διακοσμημένης κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας είναι και η ύπαρξη πολυάριθμων εμπορικών αμφορέων, κατασκευασμένων στα εργαστήρια της ίδιας περιοχής. Τα αρχαιολογικά κατάλοιπα μαρτυρούν ότι ήδη από τα τέλη του 7ου αι. π.Χ. και μέχρι τουλάχιστον και τους υστεροαρχαϊκούς χρόνους, έφταναν στο λιμάνι του οικισμού μεγάλες ποσότητες κυρίως κρασιού και λαδιού από διάφορες περιοχές της Ανατολικής Ελλάδας. Ξεκινώντας από τη Χίο ήδη στον 7ο αι. π.Χ. και προχωρώντας στον 6ο αι. π.Χ. και σε άλλες θέσεις, όπως τις Κλαζομενές, τη Μίλητο και τη Λέσβο, το εμπόριο με τα προϊόντα των περιοχών αυτών φαίνεται ότι είχε συστηματοποιηθεί, όπως προκύπτει από τον αριθμό των αντίστοιχων εμπορικών αμφορέων. Ιδιαίτερη μνεία θα πρέπει ίσως να γίνει και στους εμπορικούς αμφορείς από τη Σάμο⁴⁰, οι οποίοι κατά τον 6ο αι. π.Χ. έφερναν στο Καραμπουρνάκι του-

39. Παρόλο που δεν έχουν γίνει αναλύσεις των οργανικών καταλοίπων, εάν τα αγγεία αυτά ήταν αρωματοδοχεία, είναι πιθανό να κρατήθηκαν στον οικισμό μετά την εισαγωγή τους στο λιμάνι της Θέρμης, ως μέρος, ίσως, του γυναικείου καλλωπισμού. Βλ. σχετικά και Τσιαφάκη 2012, 156, σημ. 14.

40. Τιβέριος 2004, 297. Φίλης 2012, 314.

λάχιστον σαμιώτικο λάδι, αν όχι και άλλα προϊόντα⁴¹.

Η μελέτη των εμπορικών αμφορέων που βρέθηκαν στο Καραμπουρνάκι⁴² δείχνει ότι η εποχή που καλύπτονται είναι κυρίως ο 7ος και ο 6ος αι. π.Χ., διάστημα που αντιστοιχεί και στον κύριο όγκο των εισαγωγών της λεπτής κεραμικής. Ενδιαφέρον είναι εδώ, βέβαια, ότι η παλιότερη λεπτή κεραμική Ανατολικής Ελλάδας στο Καραμπουρνάκι μπορεί να αναχθεί στα τέλη του 8ου αι. π.Χ., ενώ τα μέχρι τώρα δεδομένα δείχνουν ότι οι παλιότεροι εμπορικοί αμφορείς από τον ίδιο γεωγραφικό χώρο, χρονολογούνται στο β' μισό του 7ου αι. π.Χ.⁴³. Θα πρέπει να σημειωθεί, ωστόσο, ότι, όπως αναφέρθηκε στην αρχή, τα παλιότερα δείγματα αποτελούν μάλλον σποραδικά ευρήματα ανάμεσα στο σύνολο της σύγχρονης τους κεραμικής και όχι μέρος μιας εξειδικευμένης εισαγωγής από την περιοχή.

Η εισηγμένη κεραμική μπορεί να θεωρηθεί ότι αντικατοπτρίζει τις τάσεις των αγορών της κάθε εποχής και των προϊόντων που διακινούνταν στην περιοχή του Αιγαίου. Το κρασί και το λάδι φαίνεται πως ήταν από τα βασικά προϊόντα εισαγωγής στην περιοχή αυτή του Θερμαϊκού, κρίνοντας από τον αριθμό και την ποικιλία ως προς την προέλευση, των εμπορικών αμφορέων που εντοπίζονται στον χώρο της ανασκαφής και που γενικότερα θεωρούνται ότι μετέφεραν τα αγαθά αυτά. Μέρος αυτού του γενικότερου εμπορίου θα πρέπει να αποτελούσαν και οι εισαγωγές της λεπτής κεραμικής, παραγωγή διάφορων εργαστηρίων της Ανατολικής Ελλάδας. Σύμφωνα με τα μέχρι σήμερα ανασκαφικά δεδομένα, κάπου γύρω στα τέλη του 6ου αι. π.Χ. φαίνεται ότι σταματούν να έρχονται στο λιμάνι της αρχαίας Θέρμης, αγγεία «πολυτελείας» από την Ανατολική Ελλάδα⁴⁴. Στις αρχές

41. Το θέμα του περιεχομένου και των προϊόντων που μετέφεραν οι εμπορικοί αμφορείς είναι μεγάλο και με τη συζήτηση ανοικτή στην ερευνητική κοινότητα. Εκτός από το κρασί, το λάδι και τα παστά ψάρια, που ήταν γενικότερα γνωστά ως περιεχόμενό τους, οι εμπορικοί αμφορείς μετέφεραν και πολλά άλλα προϊόντα, όπως όσπρια, καρύδι ή τζιντζερ, σύμφωνα με αναλύσεις DNA. Βλ. σχετικά Foley κ.ά. 2012 και Foley κ.ά. 2009, 269-305, όπου γίνεται λόγος για χιτώνικους αμφορείς που μετέφεραν λάδι αρωματισμένο με ρίγανη. Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί, επίσης, και το γεγονός της δεύτερης χρήσης των αμφορέων, κατά την οποία είναι πολύ πιθανόν να μετέφεραν διαφορετικά προϊόντα από το αρχικό τους περιεχόμενο.

42. Τους εμπορικούς αμφορείς από το Καραμπουρνάκι μελετά ο συνάδελφος δρ. Κ. Φίλης, και τα στοιχεία που παρατίθενται στη συνέχεια γι' αυτούς, προέρχονται τόσο από συζητήσεις μαζί του όσο και από το Φίλης 2012.

43. Φίλης 2012, 309, 319.

44. Καθώς οι αντίστοιχες εισαγωγές από την Αττική δεν σταματούν, αλλά συνεχίζονται και μέσα στον 5ο αι. π.Χ., όπως προκύπτει από τα ομοιογενώς ολιγάριθμα αλλά ενδεικτικά ευρήματα, δίνεται η εντύπωση ότι την εποχή αυτή διακόπτεται κατά κάποιον τρόπο η εμπορική σύνδεση με τον συγκεκριμένο γεωγραφικό χώρο. Η αυτάρκεια ή η εφάμιλλη παραγωγή σχετικών προϊόντων στον χώρο του Θερμαϊκού ή γενικότερα στο βόρειο και βορειοανατολικό Αιγαίο, θα μπορούσε να αποτελεί έναν λόγο της διακοπής αυτής. Το ατυχές τέλος της ιωνικής επανάστασης για τις ιωνικές πόλεις, στις αρχές του 5ου αι. π.Χ. θα μπορούσε να είναι ένας ακόμη λόγος, σε συνδυασμό, ίσως, με αλλαγές στο δίκτυο του εμπορίου.

του 5ου αι. π.Χ. εξασθενούν μάλλον και οι εισαγωγές εμπορικών αμφορέων από την ίδια περιοχή⁴⁵.

Στο πλαίσιο της εμπορικής διακίνησης προϊόντων από τον ίδιο γεωγραφικό χώρο, θα πρέπει να προστεθεί και η παρουσία κυπρο-φοινικικών αγγείων ή μιμήσεων αυτών αλλά και των καρικών επιγραφών που έχουν βρεθεί στο Καραμπουρνάκι⁴⁶. Ανάμεσα στα κυπρο-φοινικικά αγγεία και τις μιμήσεις τους πρώτα ξεχωρίζουν κάποια θραύσματα που χρονολογούνται στα τέλη 8ου και τις πρώτες δεκαετίες του 7ου αι. π.Χ.⁴⁷. Πρόκειται δηλαδή για αγγεία σύγχρονα με τις πρώιμες εισαγωγές της κεραμικής της Ανατολικής Ελλάδας. Ανάμεσα στα κεραμικά ευρήματα στο Καραμπουρνάκι έχουν εντοπιστεί και άλλα όστρακα που πρέπει να προέρχονται, επίσης, από κυπρο-φοινικικά αγγεία. Στην αρχαϊκή περίοδο χρονολογούνται και οι καρικές επιγραφές που έχουν εντοπιστεί και οι οποίες, προ-

φανώς, σχετίζονται με τους εμπόρους που έρχονταν στην περιοχή. Η σποραδική παρουσία των αντικειμένων αυτών υποδεικνύει ότι πρόκειται για κατάλοιπα των εμπορικών δραστηριοτήτων που διεξάγονταν εδώ.

Ίωνες, Κάρες, Φοίνικες ή άλλης καταγωγής έμποροι, ακολουθώντας συγκεκριμένες διαδρομές και σταθμούς, φαίνεται ότι έφερναν τα προϊόντα από διάφορες περιοχές της Ανατολικής Ελλάδας, τουλάχιστον καθ' όλη τη διάρκεια της αρχαϊκής περιόδου στο λιμάνι που βρισκόταν στο Καραμπουρνάκι. Η προώθησή τους στη συνέχεια στην ενδοχώρα και αντίστροφα η εξαγωγή τοπικών προϊόντων προς τις ίδιες μάλλον με τις εισαγωγές, κατευθύνσεις, οδήγησε στην ανάπτυξη της εγκατάστασης στην τούμπα, όπου και συγκεντρώνονταν όλα αυτά τα προϊόντα, μέρος των οποίων έρχεται στο φως με τις σύγχρονες ανασκαφικές έρευνες.

Βιβλιογραφία

- Καρδάρη 1963:** Χ. Καρδάρη, *Ροδιακή αγγειογραφία*, Αθήνα.
- Μανακίδου – Τσιαφάκη 2012:** Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, στο Π. Αδάμ-Βελένη – Ε. Στεφανή (επιμ.), *Έλληνες και Φοίνικες στα σταυροδρόμια της Μεσογείου*, Θεσσαλονίκη, 147-150.
- Ρωμαίος 1941:** Κ. Ρωμαίος, «Ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης», στο *Επιτύμβιον Χρήστου Τσουντά*, Αθήνα, 358-387.
- Σταμπολίδης 2003:** Ν.Χ. Σταμπολίδης (επιμ.), *Πλόες. Από τη Σιδώνα στη Χουέλβα. Σχέσεις λαών της Μεσογείου. 16ος αιώνας π.Χ.*, Μουσείο Κυκλαδικής Τέχνης, Αθήνα.
- Τιβέριος 1999:** Μ. Τιβέριος, «Κάρες στο μυχό του Θερμαϊκού Κόλπου», στο *Αρχαία Μακεδονία* VI/2, 1175-1181.
- Τιβέριος 2004:** Μ. Τιβέριος, «Οι πανεπιστημιακές ανασκαφές στο Καραμπουρνάκι και η παρουσία των Φοινίκων στο Βόρειο Αιγαίο», στο *Αιγαίο* 2004, 295-306.
- Τιβέριος 2009:** Μ. Τιβέριος, «Η πανεπιστημιακή ανασκαφή στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης», *ΑΕΜΘ* 20 χρόνια, 385-396.
- Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 1995:** Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, «Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 1995. Ο αρχαίος οικισμός», *ΑΕΜΘ* 9, 277-282.
- Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2001:** Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, «Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2001. Ο αρχαίος οικισμός», *ΑΕΜΘ* 15, 255-262.
- Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2002:** Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, «Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι κατά το 2002. Ο αρχαίος οικισμός», *ΑΕΜΘ* 16, 257-266.
- Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003:** Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, «Πανεπιστημιακές ανασκαφές στο Καραμπουρνάκι Θεσσαλονίκης (2000-2002)», *Εγνατία* 7, 327-351.
- Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2004:** Μ. Τιβέριος – Ε. Μανακίδου – Δ. Τσιαφάκη, «Ανασκαφικές έρευνες στο Καραμπουρνάκι 2004. Ο αρχαίος οικισμός», *ΑΕΜΘ* 18, 337-344.
- Τσιαφάκη 2012:** Δ. Τσιαφάκη, «Μια καρποδόχη Ανατολικής Ελλάδας στο Καραμπουρνάκι», στο Ε. Κεφαλίδου – Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμέως παίδες. Αντίδωρο στον Καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του*, Θεσσαλονίκη, 153-161.
- Φίλης 2012:** Κ. Φίλης, «Εμπορικοί αμφορείς από το Καραμπουρνάκι», στο Ε. Κεφαλίδου – Δ. Τσιαφάκη (επιμ.), *Κεραμέως παίδες. Αντίδωρο στον Καθηγητή Μιχάλη Τιβέριο από τους μαθητές του*, Θεσσαλονίκη, 309-320.
- Χατζής 2008:** Ν. Χατζής, *Κεραμική γεωμετρικών χρόνων από τον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι. Μία μελέτη των κατώτερων στρωμάτων της τομής 23-13α* (αδημ. μεταπτυχ. εργασία – Αριστοτέλειο Πανεπιστήμιο Θεσσαλονίκης).
- Χατζής 2010:** Ν. Χατζής, «Κεραμική γεωμετρικών χρόνων από τον αρχαίο οικισμό στο Καραμπουρνάκι. Μία μελέτη των κατώτερων στρωμάτων της τομής 23-13α», *Εγνατία* 14, 155-192.

45. Φίλης 2012, 319, ο οποίος αποδίδει το γεγονός αυτό στην «αύξηση της τοπικής παραγωγής κρασιού και στη δραστηριοποίηση των εργαστηρίων παραγωγής αμφορέων του Βόρειου Αιγαίου».

46. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2001, 259, 262, εικ. 8. Σταμπολίδης 2003, 228 αρ. 15 (Μ. Τιβέριος). Τιβέριος 2004, 297-298. Βλ. επίσης, Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2004, 341 σημ. 9, 344 εικ. 8. Μανακίδου – Τσιαφάκη 2012. Για τις καρικές επιγραφές από το Καραμπουρνάκι, βλ. επιπλέον Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 1995, 280, 282, εικ. 7. Τιβέριος 1999. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2001, 259. Τιβέριος – Μανακίδου – Τσιαφάκη 2003, 349-350, εικ. 20. Adiego κ.ά. 2012.

47. Τιβέριος 2004, 297.

- Adiego κ.ά. 2012: I.X. Adiego – M. Tiverios – E. Manakidou – D. Tsafakis, “Two Carian Inscriptions from Karabournaki/ Thessaloniki, Greece”, στο K. Konuk (επιμ.), *Stephanèphoros. De l'économie antique à l'Asie Mineure. Hommages à Raymond Descat*, Bordeaux, 195-202.
- Akurgal κ.ά. 2002: M. Akurgal – M. Kerschner – H. Mommsen – W.D. Niemeier, *Töpferzentren der Ostägäis. Archäometrische und archäologische Untersuchungen zur mykenischen, geometrischen und archaischen Keramik aus Fundorten in Westkleinasien*, *ÖJh Ergänzungsheft* 3, Wien.
- Bayne 2000: N. Bayne, *The Grey Wares of North- West Anatolia in the Middle and Late Bronze Age and the Early Iron Age and their Relation to the Early Greek Settlements*, Asia Minor Studien 37, Bonn.
- Blegen κ.ά. 1958: C.W. Blegen – C. Boulter – J. Caskey – M. Rawson, *Troy IV. Settlements VIIa, VIIb, VIII*, Princeton N.J.
- Clinkenbeard 1982: B.C. Clinkenbeard, “Lesbian Wine and Storage Amphoras: A Progress Report on Identification”, *Hesperia* 51, 248-267.
- Coldstream 1968: J.N. Coldstream, *Greek Geometric Pottery*, London.
- Cook 1992: R.M. Cook, “The Wild Goat and Fikellura Styles: Some Speculations”, *OJA* 11, 255-266.
- Cook – Dupont 1998: R.M. Cook – P. Dupont, *East Greek Pottery*, London – New York.
- Dupont 1983: P. Dupont, « Classification et détermination de provenance des céramiques grecques orientales archaïques d'Istros. Rapport préliminaire », *Dacia* n.s. 27, 19-43.
- Dupont 1986: P. Dupont, “Naturwissenschaftliche Bestimmung der archaischen Keramik Milets”, στο W. Müller-Wiener (επιμ.), *Milet 1899-1980. Ergebnisse, Probleme und Perspektiven einer Ausgrabung. Kolloquium Frankfurt am Main 1980, IstMitt-BH* 31, Tübingen, 57-71.
- Dupont 2009: P. Dupont, « Données archéométriques préliminaires sur les amphores du type de Lesbos », στο P. Dupont – V. Lungu (επιμ.), *Synergia Pontica & Aegeo-Anatolica*, Galați, 37-47.
- Foley κ.ά. 2009: B.P. Foley – D. Sakellariou – K. Dellaporta, “The 2005 Chios Ancient Shipwreck Survey. New Methods for Underwater Archaeology”, *Hesperia* 78, 269-305.
- Foley κ.ά. 2012: B.P. Foley – M.C. Hansson – D.P. Kourkoumelis – T.A. Theodoulou, “Aspects of Ancient Greek Trade Re-Evaluated with Amphora DNA Evidence”, *JAS* 39, 389-398.
- Gebauer 1990: J. Gebauer, “Die archaische geglättete graue Keramik”, στο Ü. Serdaroglu – R. Stupperich (επιμ.), *Ausgrabungen in Assos 1990*, Asia Minor Studien 5, Bonn 65-101.
- Gebauer 1991: J. Gebauer, “Verschiedene Graue Waren”, στο Ü. Serdaroglu – R. Stupperich (επιμ.), *Ausgrabungen in Assos 1991*, Asia Minor Studien 10, Bonn 73-100.
- İren 2003: K. İren, *Aiolische orientalisierende Keramik*, Istanbul.
- Kerschner 1995: M. Kerschner, *Ostgriechische Vogelschalen und Verwandtes. Studien zu Chronologie und Verbreitung der ostgriechischen Keramik* (αδημ. διδ. διατριβή – Ruhr – Universität Bochum).
- Kerschner 2002: M. Kerschner, “Die nichtlokalisierten chemischen Gruppen B/C, E, F, G und ihr Aussagewert für die spätgeometrische und archaische Keramik des nördlichen Ioniens und der Äolis”, στο Akurgal κ.ά. 2002, 72-92.
- Kerschner 2006: M. Kerschner, “On the Provenance of Aiolian Pottery”, στο A. Villing – U. Schlotzhauer (επιμ.), *Naukratis. Greek Diversity in Egypt. Studies on East Greek Pottery and Exchange in the Eastern Mediterranean*, The British Museum Research 162, London, 109-126.
- Kerschner κ.ά. 1993: M. Kerschner – H. Mommsen – T. Beier – D. Heimermann – A. Hein, “Neutron Activation Analysis on Bird Bowls and Related Archaic Ceramics from Miletus”, *Archaeometry* 35, 197-210.
- Kerschner κ.ά. 2000: M. Kerschner – M. Lawall – P. Scherrer – E. Trinkl, “Ephesos in archaischer und klassischer Zeit. Die Ausgrabung in der Siedlung Smyrna”, στο Krinzinger 2000, 45-54.
- Kerschner – Kowalleck – Steskal 2008: M. Kerschner – I. Kowalleck – M. Steskal, *Archäologische Forschungen zur Siedlungsgeschichte von Ephesos in geometrischer, archaischer und klassischer Zeit. Grabungsbefunde und Keramikfunde aus dem Bereich von Koressos*, Wien.
- Kerschner – Mommsen 1997: M. Kerschner – H. Mommsen, “Neutronenaktivierungs-Analysen zur Herkunft der ostgriechischen Vogelschalen”, στο G. Schulze – K. Slusallek (επιμ.), *Archäometrie und Denkmalpflege, Kurzberichte des Jahrestagung in Wien*, Wien, 138-140.
- Kerschner – Schlotzhauer 2005: M. Kerschner – U. Schlotzhauer, “A New Classification System for East Greek Pottery”, *Ancient West and East* 4.1, 1-56.
- Krinzinger 2000: F. Krinzinger (επιμ.), *Die Ägäis und das westliche Mittelmeer. Beziehungen und Wechselwirkungen 8. bis 5. Jh. v. Chr. Akten des Symposions, Wien, 24. bis 27. März 1999*, Archäologische Forschungen 4, Wien.
- Lamb 1931-1932: W. Lamb, “Antissa”, *BSA* 32, 41-67.
- Lamb 1932: W. Lamb, “Grey Wares from Lesbos”, *JHS* 52, 1-12.
- Lawall 1995: M. Lawall, *Transport Amphoras and Trademarks. Imports to Athens and Economic Diversity in the Fifth Century B.C.* (αδημ. διδ. διατριβή – University of Michigan).
- Lehmann 1952: K. Lehman, “Samothece. Fifth Preliminary Report”, *Hesperia*, 21, 19-43.
- Lemos 1991: A.A. Lemos, *Archaic Pottery of Chios. The Decorated Styles*, τ. I-II, Oxford.
- Lemos 2000: A.A. Lemos, “Aspects of East Greek Pottery and Vase Painting”, στο Krinzinger 2000, 377-391.
- Manakidou 2003: E. Manakidou, « Korinthische und attische Importkeramik der archaischen Zeit aus der Siedlung von Karabournaki, Nordgriechenland », στο B. Schmalz – M. Söldner (επιμ.), *Griechische Keramik im kulturellen Kontext. Akten des Internationalen Vasen-Symposions in Kiel vom 24. bis 28.9.2001, veranstaltet durch das Ar-*

chäologische Institut der Christian-Albrechts-Universität zu Kiel, Münster, 193-196.

Manakidou 2010: E. Manakidou, «Céramiques indigènes de l'époque géométrique et archaïque à Karabournaki», στο H. Tréziny, (επιμ.), *Greco et Indigènes de la Catalogne à la Mer Noire*, BiAMA 3, Paris, 463-470.

Manakidou – Tsiafakis 2011: E. Manakidou – D. Tsiafakis, “Karabournaki”, στο S. Descamps-Lequime – K. Charatzopoulou (επιμ.), *Au royaume d'Alexandre le Grand. La Macédoine antique, Catalogue d'exposition, Paris, Musée du Louvre, 13 octobre 2011-16 janvier 2012*, Paris, 669.

Morricone 1978: I. Morricone, “Sepoltura della prima Età del Ferro a Coò”, *ASAtene* 56, 9-427.

Schaus 1992: G.P. Schaus, “Archaic Imported Fine Wares from the Acropolis, Mytilene”, *Hesperia* 61, 1992, 355-374.

Schiering 1957: W. Schiering, *Werkstätte orientalisierender Keramik auf Rhodos*, Berlin.

Schlottzauer 2000: U. Schlottzauer, “Die südionischen Knickrandschalen: Formen und Entwicklung der sog. ionischen Schalen in archaischer Zeit”, στο Krinzinger 2000, 407-416.

Pierro 1984: E. Pierro, *Ceramica 'ionica' non figurata e coppe attiche a figure nere*, *Materiali del Museo Archaeologico Nazionale de Tarquinia* 6, Roma.

Tsiafakis 2000: D. Tsiafakis, “On Some East Greek Pottery found at Karabournaki in Thermaic Gulf”, στο Krinzinger 2000, 417-423.

Tsiafakis 2008: D. Tsiafakis, “The East Greek and East Greek-Style Pottery”, στο F. van der Wielen-van Ommeren – L. De Lachenal (επιμ.), *La dea di Sibari e il santuario ritrovato. Studi sui rinvenimenti dal Timpone Motta di Francavilla Marittima I/2: Ceramiche di importazione, di produzione coloniale e indigena*, BdA volume speciale, Roma, 7-56.

Tsiafakis 2010: D. Tsiafakis, “Domestic Architecture in North Aegean. The Evidence from the ancient settlement in Karabournaki”, στο H. Tréziny, (επιμ.), *Greco et Indigènes de la Catalogne à la Mer Noire*, BiAMA 3, Paris, 379-388.

Villard – Vallet 1955: F. Villard – G. Vallet, «Mégara Hyblaea. Lampes du VIIe siècle et chronologie des coupes ioniennes», *MEFRA* 67, 7-34.

Walter-Karydi 1982: E. Walter-Karydi, “Ostgriechische Keramik”, στο H. Walter (επιμ.), *Alt-Ägina II*, Mainz am Rhein, 9-18.

Walter-Karydi 1986: E. Walter-Karydi, “Zur archaischen Keramik Ostioniens”, στο W. Müller-Wiener (επιμ.), *Milet 1899-1980. Ergebnisse, Probleme und Perspektiven einer Ausgrabung. Kolloquium Frankfurt am Main 1980, Ist-Mitt-BH 31*, Tübingen, 73-80.

Abstract

East Greek Pottery at Karabournaki

Despoina Tsiafaki

The on-going excavations in the part of the ancient settlement located on the summit of the Karabournaki Tomba have brought to light architectural remains and storage areas alongside waste pits and semi-underground beehive structures. All these areas have yielded large quantities of pottery, domestic and imported. The settlement's location next to the port of the ancient Therme not only justifies the presence of this quantity and variation of vases but also confirms its commercial links with the Aegean world.

Among the unearthed pots and fragments they are represented all the most important pottery and trade centres of the ancient Greek world from the Geometric through the Classical period. This wealth of material includes different categories of pottery from East Greek workshops, which are the principal subject of this paper.

Starting with occasional occurrences dated from the end of the 8th c. BC, the imports of the fine pottery manufactured in East Greece become systematic throughout the Archaic period (7th-6th c. BC). Pots from Aeolia, Ionia and the islands near the coast of Asia Minor (East Greek pottery) are frequently found in the area of the ancient settlement.

The representative categories found at Karabournaki and discussed in this paper include Bird bowls, Wild Goat style pottery, Ionian cups, Chian chalices and Ionian bucchero ware. As a rule, these are all found scattered throughout the site and they not concentrated in certain areas or buildings.

Although the trade amphoras are not part of the discussion in this paper, they occur frequently at Karabournaki and in particular the East Greek trade amphoras. They are also dated at the same chronological period as the fine East Greek pottery and they must be directly associated with the previous mentioned categories. The olive oil, wine and other products would have been among the settlement's primary imports, on their way into the hinterland. Each cargo would also have included some fine pottery, with the banqueting vessels to be among the most distinctive pieces.

Part and parcel of the settlement's commercial activity, the East Greek pottery found in the port of ancient Therme provides information not only about the transport and the trade but also about the organisation of the Thermaic Gulf region, at least during the Archaic period.